

Міністерство освіти і науки України
Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя
Факультет психології та соціальної роботи
Кафедра дошкільної освіти

Освітня програма «Дошкільна освіта»
Спеціальність 012 Дошкільна освіта

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА
на здобуття освітнього ступеня «магістр»

*Особливості профілактики негативних проявів у дошкільників,
зумовлених кризами психовікового розвитку*

Яценко Альони Миколаївни

Науковий керівник:

Пихтіна Н.П., к. пед. н., доцент кафедри дошкільної освіти

Рецензенти:

**Бобро Л.В., к. пед. н., доцент кафедри дошкільної освіти
Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя**

**Дубровська Л.О., к. пед. н., доцент кафедри педагогіки початкової
освіти, психології та менеджменту Ніжинського державного університету
імені Миколи Гоголя**

Допущено до захисту: Протокол № від 29.11.22 р.

Завідувач кафедри дошкільної освіти: _____

Кононко О.Л., д. псих. н., професор

Ніжин – 2023

Анотація

Магістерська робота виконана на теоретичному й емпіричному рівнях. На теоретичному рівні, внаслідок аналізу існуючих досліджень обґрунтовані сутність, різновиди та чинники детермінації негативної поведінки у дітей дошкільного віку у кризові етапи їх психовікового розвитку. Теоретично обґрунтовані й вивчені педагогічні оптимізації цього профілактичного процесу у психолого-педагогічній літературі.

На емпіричному рівні, в межах констатувального експерименту, розроблені програма і методика вивчення педагогічних умов використання театралізованої діяльності у попередженні негативних проявів у поведінці дітей дошкільного віку.

Розроблена рекомендована система роботи з оптимізації педагогічних умов попередження і подолання негативної поведінки у дітей дошкільного віку у кризові етапи їх психовікового розвитку.

Ключові слова: поведінкові відхилення, негативна поведінка у дітей, негативні прояви у поведінці дошкільників, кризи психовікового розвитку, криза трьох років, криза семи років.

Abstract

The master's thesis was carried out at the theoretical and empirical levels. At the theoretical level, as a result of the analysis of existing studies, the essence, types and factors of determination of negative behaviour in preschool children in crisis stages of their psycho-age development are substantiated. Pedagogical optimisations of this preventive process in the psychological and pedagogical literature are theoretically substantiated and studied.

At the empirical level, within the framework of a confirmatory experiment, a programme and methodology for studying the pedagogical conditions of using theatrical activity in preventing negative behavioural manifestations in preschool children have been developed.

The recommended system of work on optimisation of pedagogical conditions of prevention and overcoming of negative behaviour of preschool children in crisis stages of their psychological and age development is developed.

Key words: behavioural deviations, negative behaviour of children, negative manifestations in the behaviour of preschoolers, crises of age and psychological development, crisis of three years, crisis of seven years.

Зміст

Вступ.....	4
Розділ I. Теоретичне обґрунтування проблеми профілактики негативних проявів у поведінці дошкільників.....	8
1.1. Характеристика опорних понять, що розкривають сутність дослідження.....	8
1.2. Особливості попередження і подолання негативної поведінки у дошкільників у структурі педагогічної профілактики.....	13
1.3. Психолого-педагогічний аналіз криз психовікового розвитку дітей дошкільного віку.....	17
Висновки до першого розділу	25
Розділ II. Емпіричне вивчення педагогічних умов попередження і подолання негативних проявів у поведінці дошкільників, зумовлених кризами психовікового розвитку.....	27
2.1. Характеристика педагогічних умов попередження і подолання негативних проявів у поведінці дошкільників, що зумовлені кризами їх психовікового розвитку.....	27
2.2. Аналіз програми та результатів констатувального експерименту.....	37
2.3. Рекомендована система роботи з оптимізації педагогічних умов попередження і подолання негативних проявів у поведінці дошкільників, що зумовлені кризами їх психовікового розвитку.....	49
Висновки до другого розділу	56
Висновки.....	58
Список використаних джерел	64
Додатки.....	68

ВСТУП

Актуальність дослідження. Важливим завданням сучасних дошкільних навчальних закладів є формування гармонійно розвиненої фізично та психічно здорової особистості. Проте на успішність розв'язання цього завдання сьогодні негативно впливають ряд чинників: проблеми нестабільного соціально-економічного ставлення держави, складність соціальної системи розвитку дитини, внутрішньо сімейна атмосфера та особливості взаємин батьків, рівень професійної та психологічної освіченості педагогів, а також сенситивність дошкільників до різноманітних соціальних впливів, їхні емоційні нестабільність та вразливість, вікові, індивідуально-типологічні властивості. Окремі з цих чинників детермінують появу у дітей дошкільного віку негативних психічних станів, які при відсутності належної психологічної корекції, профілактики, адекватних змін умов, можуть деформувати її подальший розвиток, стати причиною погіршення вихованості дитини, зумовити порушення взаємин з дорослими та однолітками.

Психологічні особливості дитини дошкільного віку полягають у тому, що вона ще недостатньо усвідомлює свої переживання і далеко не завжди здатна зрозуміти їх причини. Чим ширше коло зв'язків дитини з навколишнім світом, тим різноманітніші переживання виникають. Цілком очевидно, що діяльність сучасних навчально-виховних закладів на засадах гуманізму в умовах загострення соціально-економічних і політичних протиріч у суспільстві вимагають нових підходів до виховання дітей.

Стійкі прояви негативізмів поведінки дітей є наслідками недоліків виховання, неправильної взаємодії дорослих з дітьми. До найбільш поширених негативних провів у поведінці дошкільників можна віднести: неслухняність, агресію, лихослів'я, сором'язливість та замкнутість, страхи, гіперактивність, скарги, істерики, бійки, нечесність та фантазування, жадібність та інші. Запобіганню виникненню негативних проявів та зменшити різноманітність таких проявів можуть сприяти системи освітньо-

профілактичних заходів та інших педагогічних моделей впливу на дитину з метою попередження різних видів небезпечної поведінки на ранніх стадіях відхилення.

Педагоги усвідомлюючи тенденцію зростання відхилень у поведінці дітей дошкільного віку, намагаються розв'язати цю складну проблему використанням традиційних форм і методів виховного впливу на дітей.

Проблемі профілактики негативних проявів присвятили свої роботи вітчизняні дослідники: Оржеховська В., Пихтіна Н., Федорченко Т., Козубовська І., Максимова Н. та інші.

Проблему виховання дітей дошкільного віку досліджували: Бовть О., Ельконін Д.Б., Козубовська І.В., Кочетов О.І, Булонський П.П., Мурашова Є.В. та багато інших.

Значна частина наукових досліджень Виготського Л.С., Ельконіна Д.Б., Венгера А.Л., Божович Л.І., Елагіної М.Г. та ін. присвячена проблемі криз психовікового розвитку дітей дошкільного віку, як можливого чиннику негативних проявів у поведінці дошкільників.

Стан психічного і фізичного здоров'я дітей багато в чому залежить від умов, у яких відбувається процес їх виховання і навчання. В останні роки значно збільшилася кількість дітей, у яких простежуються ознаки негативних проявів і вони потребують профілактики та корекції. Педагогічний аспект виховання дітей дошкільного віку, схильних до негативізмів поведінки, за умови дослідження окремих аспектів (Оржеховська В., Пихтіна Н., Федорченко Т.) на сьогодні ще залишається недостатньо вивченим. Тому **тема** магістерської роботи: «**Особливості попередження і подолання негативних проявів у поведінці дошкільників, що зумовлені кризами їх психовікового розвитку**» є актуальною і потребує детального вивчення і дослідження.

Проблема дослідження: профілактика негативних проявів у поведінці дошкільників, зумовлених кризами психовікового розвитку.

Напрямок дослідження: профілактика поведінкових відхилень у дітей.

Мета дослідження: теоретично обґрунтувати та практично вивчити педагогічні умови попередження і подолання негативних проявів у поведінці дошкільників, що зумовлені кризами психовікового розвитку та розробити рекомендовану систему роботи щодо їх вдосконалення.

Завдання дослідження:

1. Охарактеризувати опорні поняття, що розкривають сутність дослідження;
2. Проаналізувати найбільш поширені у дошкільників негативні прояви у поведінці;
3. Охарактеризувати кризи психовікового розвитку у дітей дошкільного віку як чинники їх негативної поведінки;
4. Теоретично обґрунтувати та практично вивчити педагогічні умови попередження і подолання негативної поведінки у дошкільників у кризові періоди їх психовікового розвитку;
5. Розробити рекомендовану систему роботи щодо оптимізації педагогічних умов попередження і подолання негативних проявів у поведінці дошкільників, зумовлених кризами психовікового розвитку.

Об'єкт дослідження: попередження і подолання негативних проявів у поведінці дошкільників, що зумовлені кризами їх психовікового розвитку.

Предмет дослідження: педагогічні умови попередження і подолання негативних проявів у поведінці дошкільників, зумовлених кризами психовікового розвитку.

Методи дослідження: для розв'язання поставлених завдань застосувалися:

- *теоретичні методи* (аналіз, синтез, узагальнення, систематизація);
- *емпіричні методи* (вивчення психолого-педагогічної літератури, педагогічний експеримент, опитувальні методи: анкетне опитування, бесіда, інтерв'ю, спостереження, аналіз продуктів діяльності (перспективні плани навчально-виховної роботи вихователя та індивідуальний щоденник навчально-виховної роботи);

- методи математичної обробки і статистики емпіричних даних.

Теоретичне значення роботи полягає у теоретичному обґрунтуванні проблеми попередження і подолання негативної поведінки у дошкільників, в кризові етапи психовікового розвитку; окресленні та характеристики педагогічних умов оптимізації цього профілактичного процесу.

Практичне значення роботи полягає у розробці рекомендованої системи роботи з оптимізації педагогічних умов попередження і подолання негативних проявів у поведінці дошкільників, зумовлених кризами психовікового розвитку.

Результати проведеного дослідження висвітлені у двох наукових статтях: «Педагогічні умови попередження і подолання негативних проявів у поведінці дошкільників, зумовлених кризами психо-вікового розвитку», «Програма та методика вивчення педагогічних умов профілактики негативних проявів у поведінці дошкільників, зумовлених кризами психо-вікового»; участі у двох конференціях Всеукраїнській студентській науково-практичній конференції: «Актуальні проблеми, досвід, перспективи розвитку» та Регіональної науково-практичної конференції студентів, молодих науковців, педагогів-практиків: « Актуальні проблеми, педагогічні пошуки, здобутки».

Структура роботи: вступ, два розділи, висновки до розділів, висновки, список використаних джерел, додатки. Загальний обсяг роботи – 95 сторінки, з них – 67 сторінок основного тексту .

РОЗДІЛ І.

ТЕОРЕТИЧНЕ ОБГРУНТУВАННЯ ПРОБЛЕМИ ПОПЕРЕДЖЕННЯ І ПОДОЛАННЯ НЕГАТИВНИХ ПРОЯВІВ У ПОВЕДІНЦІ ДОШКІЛЬНИКІВ

1.1 Характеристика опорних понять, що розкривають сутність дослідження

Зростання кількості дітей з девіантною поведінкою, дітей «груп ризику», важковиховуваних дітей, пов'язаний з низкою педагогічної культури деяких батьків, їх реальної неготовності реалізувати свої батьківські функції, а з іншої – непідготовленість дитини вибрати вірну моральну позицію і повноцінно ввійти в соціум. Це зумовлює прагнення суб'єктів педагогічного процесу до вчасного попередження негативних явищ і процесів у вихованні і розвитку дітей, зокрема, їх негативної поведінки.

Варто зосередити увагу на розгляді й аналізі понять, що використовують науковці і практики для означення такої поведінки, а саме: *відхилення у поведінці, негативна поведінка, негативізм, дитячий негативізм, негативні прояви*. Розглянемо їх детально.

Відхилення у поведінці – визначають як систему вчинків або окремі вчинки, що суперечать прийнятним у суспільстві правовим або моральним нормам. З психолого-педагогічної точки зору така поведінка розуміється як дії, що не відповідають офіційно встановленим або фактично сформованим у даному суспільстві (соціальній групі) нормам і очікуванням та призводять порушника до ізоляції, лікування, виправлення або покарання [30, с. 63].

У превентивній та корекційній педагогіці (Пихтіна Н., Федорченко Т.) *негативні прояви у поведінці* визначають як різновид поведінкового відхилення, що виникає внаслідок дії несприятливих умов виховання і розвитку дитини саме у дошкільному віці [21; 36]. Їх особливістю є те, що

вони носять ситуативний характер і не складають скійкі відхилення особистісного характеру.

Негативна поведінка – це різновид поведінкового відхилення, початковий етап у формуванні стійких девіацій; визначають їх як нестійке, ситуативне поведінкове відхилення, що виникає у дітей переважно у дошкільному та молодшому шкільному віці внаслідок дії несприятливих умов їх життєдіяльності та виховання [22].

Науковці розглядають поняття «негативні прояви у поведінці» та «негативна поведінка» як дуже близькі і тотожні. Термін «негативна поведінка» доцільніше використовувати для означення сутності поведінки, що відхиляється від норми на початих етапах її формування. Термін «негативні прояви у поведінці» краще використовувати у ситуаціях, коли мова йде про різновиди такої негативної поведінки.

Науковці, досліджуючи поведінкові відхилення у дітей, поряд з поняттям негативні прояви у поведінці послуговуються, на перший погляд близькими поняттями негативізм, негативізм дитячий.

Негативізм (англ. negativism; від лат. negatio – заперечення) – позбавлений розумних підстав опір суб'єкта діям, що надаються на нього [21]. Під негативізмом психологи і лікарі розуміють немотивовану відмову від виконання дій, прохань, вказівок. Він може проявлятися пасивно (відмовою від дій) чи активно (вчинками наперекір). Поняття негативізм спочатку вживалося лише відносно патологічних явищ, що виникали при деяких формах психічних захворювань. Негативізм як медичний термін використовується для характеристики прояву хвороб, а у здорових дітей більше йдеться про норовливість, коли дитина проявляє свавілля і діє наперекір батькам чи вихователям.

У даний час це поняття придбало ширше значення: воно вживається в педагогіці і психології для позначення будь-якого опору чужому впливу, що здається невмотивованим. Частіше всього негативізм зустрічається у дітей стосовно вимог дорослих, що висуваються без врахування потреб дітей.

Дослідники визначають, що існує дві форми негативізму: *пасивний*, який виражається у відмові дитини виконувати вимоги, що висуваються дорослим, і *активний*, при якому демонструються дії, протилежні очікуванім. Негативізм може бути: епізодичним, ситуативним, але в певних умовах він може закріпитися і стати стійкою рисою характеру [21, с. 73].

За визначенням словника основних термінів з превентивного виховання, *дитячий негативізм* (від лат. - заперечую) – проявляється як немотивоване і нерозумне протистояння дитини впливу на нього оточуючих людей. Негативізм завжди свідчить про негаразди у стосунках між дорослими і дітьми [30, с. 63]

На думку Пихтіної Н., *дитячий негативізм* – це форма протесту дитини проти реально існуючого (або сприйманого як реальне) несприятливого ставлення до неї з боку однолітків або дорослих. Дитячий негативізм може виявлятися по-різному: і підвищеній грубості, упертості, в замкнутості, відчуженості [21]. Близьким за значенням до попереднього, є поняття *негативні прояви у поведінці*. Науковці медичній психології визначають його як спеціальний засіб, психологічний захист, що використовується для позначень аномалій психічного розвитку дитини.

На думку Оржеховської В., психологічною основою негативних реакцій у всіх випадках є незадоволення якихось надзвичайно істотних для дитини потреб соціального характеру: потреби в спілкуванні, в схваленні, в пошані, потреби в емоційному контакті – емоційному співзвуччі із значимим іншим (однолітком чи близьким дорослим). Блокування потреби стає джерелом глибоких переживань, які у міру їх усвідомлення дитиною сприяють виникненню у неї негативних тенденцій у поведінці [17].

У досягненні бажаного, негативна реакція є компенсаторною, захисною у ситуації неуспіху. Вона допомагає дитині вистояти у складній для неї життєвій ситуації: у одних випадках за рахунок зовнішнього знецінення істотної для неї потреби, в інших – шляхом ствердження себе за рахунок нарочитої недисциплінованості, блазенством тощо [30, с. 73]

На думку Федорченко Т., дошкільний вік – це період інтенсивної соціалізації особистості, здобуття нею життєвого досвіду. Захисні механізми її психіки тільки починають формуватися, і саме від подій цього періоду життя залежить, якими вони будуть у майбутньому – продуктивними, тобто такими, що стимулюють розвиток і саморегуляцію особистості, чи непродуктивними, що деформують картини зовнішнього світу, а також поведінку. Таку деформацію поведінки вчена називає *негативними проявами в поведінці* [36, с. 30]

У процесі розв'язання проблеми виникнення негативних проявів у поведінці зростаючої особистості, на перший план виступає профілактичний аспект. Проблемі профілактики присвятили свої дослідження українські фахівці Оржеховська В., Пихтіна Н., Федорченко Т. та інші [17; 21].

Варто зазначити, що спочатку термін *«профілактика»* застосовувався у медичній галузі, однак, пізніше, став поширений для використання у психолого-педагогічній галузі для означення процесів виховання і перевиховання дітей з відхиленнями у поведінці.

Фахівці в галузі превентивної педагогіки зазначають, що *педагогічна профілактика* в залежності від вибору об'єкта впливу, змісту профілактичної роботи містить у собі деякі аспекти соціальної профілактики: загальносоціальної, спеціальної, індивідуальної. Вона спрямована на вдосконалення способу життя дітей з використанням суспільства. Як і загальна профілактика, педагогічна спрямована проти тих явищ соціального життя, які детермінують порушення норм моралі і виступають як один із засобів правильної соціальної орієнтації людей, стимулу значимої поведінки.[13, 13]

Пихтіна Н. визначає *педагогічну профілактику* як процес формування конкретного морального почуття відповідальності шляхом комплексного цілеспрямованого впливу на свідомість, почуття, волю дітей з метою вироблення їх імунітету до негативних впливів оточуючого середовища [21, с. 5]

Дослідники пропонують виділяти первинну, вторинну та третинну профілактику. На думку Оржеховської В., *первинна профілактика* – це процес комплексного цілеспрямованого впливу на свідомість, почуття, волю дітей, метою якого є виховання їх психічного і фізичного здоров'я [17].

Пихтіна Н. визначає, що *вторинна профілактика* – це цілеспрямована діяльність, метою якої є діагностика умов і факторів та груп ризику; нівелювання їх дії, застосування відповідного комплексу корекційно-виховних заходів [21, 22].

Третинна профілактика – адаптація, реабілітація, ресоціалізація. Дослідники зазначають, що її сутність полягає в розробці заходів, які спрямовані на відновлення втрачених соціально-психологічних функцій і ролей. Основою третинної профілактики є терапевтичні заходи і соціальна реабілітація [21, с. 6]

Також, варто зазначити поняття *профілактична діяльність*, на думку Федорченко Т., - це частина соціально-педагогічного процесу, що спрямований на виявлення девіацій, діагностику причин і умов відхилень в розвитку і поведінці, визначення особливостей формування особистості таких дітей та їхніх взаємин з однолітками і дорослими, на розробку загально педагогічних і спеціальних заходів для попередження і подолання негативних тенденцій в розвитку і формуванні особистості дитини, ефективність якої може здійснена за умови: спрямованості на викорінювання джерела дискомфорту як у самої дитини, так і в соціальному і природному середовищі, придбання дитиною необхідного досвіду в попередженні і розв'язанні виникаючих проблем, збереження її здоров'я [36, с. 61]

Таким чином, в першому параграфі ми розглянули опорні поняття, що розкривають сутність дослідження, а саме такі як: негативізм, дитячі негативізми, негативні прояви у поведінці, профілактика, педагогічна профілактика, профілактична діяльність, та різні погляди дослідників на їх визначення та пояснення з різних сторін та аспектів.

1.2. Особливості попередження і подолання негативної поведінки у дошкільників у структурі педагогічної профілактики

Враховуючи поширеність негативної поведінки у дітей вже у дошкільному віці, важливими для вихователів і батьків є процеси виховання та перевиховання дітей означеної проблемної групи. Науковці наголошують саме на процесах попередження і подолання поведінкових відхилень дошкільників, що зумовлені кризами психовікового розвитку. Пов'язують ці процеси з відповідними рівнями профілактичної роботи, оскільки пропедевтика відхилень в поведінці і діяльності дітей включає основи психолого-педагогічних знань про ознаки і закономірності навчання і виховання дітей, які мають схильність до невротичних станів, проявів деструктивної поведінки, поведінкових відхилень.

Проблемою вивчення профілактики, як цілеспрямованого впливу на свідомість дитини займалися Оржеховська В., Федорченко Т., Козубовська І., Максимова Н., Пихтіна Н. та інші.

У контексті нашого дослідження, варто сказати і про види профілактики, які класифікуються за подібністю чи відмінністю етичних і правових норм поведінки і поділяються на моральну і правову. Відповідно до класифікації ВООЗ у визначенні типів профілактики та особливостей об'єкту профілактичного впливу виділяються такі типи педагогічної профілактики негативних проявів: первинна, вторинна та третинна.

Первинна педагогічна профілактика спрямована на розвиток умов у системі навчально-виховної дошкільної роботи. Метою їх є передусім – сприяння здоров'ю, розвитку духовності та моралі, збереженню життя і попередження несприятливого впливу негативних явищ. Вона масова і найбільш ефективна, базується на комплексному системному вивченні впливу умов і чинників соціального і природного середовища на здоров'я, навчання і виховання, розвиток дитини.

Оржеховська В. вважає, що до заходів первинної профілактики належать засоби захисту, які можуть вплинути або на шляху несприятливого впливу факторів, або на підвищення стійкості людини до несприятливих факторів [14, с. 134].

Вторинна профілактика (превентивна допомога і корекція) – вид психолого-педагогічної та медико-соціальної діяльності, що допомагає окремим суб'єктам – „групам ризику” (зменшення шкоди, спонукання до прояву самодопомоги тощо). Завданням вторинної (ранньої) профілактики є якомога раніше виявлення негативних змін в поведінці дитини, що дає можливість також попередити їх подальший розвиток. Вторинна профілактика базується на результатах масової діагностики різноманітних аспектів життєдіяльності дітей і є індивідуальною в плані корекції систем життєдіяльності і життєзабезпечення організму.

Отже, рання профілактика є діяльністю по запобіганню можливих порушень соціальних механізмів моральної регуляції. Нижня вікова межа ранньої профілактики відносна, однак доцільно ранню профілактику відхилень у поведінці розпочинати вже в старших групах дитячого садка.

Досвід переконує, що вже в цьому віці 13-15% дітей вихователі відносять до розряду важковиховуваних, або групи ризику. У цих дітей відсутні навички і знаки культурної поведінки (ввічливість, акуратність, ретельність), для них характерні впертість, забіякуватість, образливість, озлобленість, лінощі, низькі пізнавальні інтереси. Дуже важливо пам'ятати, що ці якості служать основою для шкільної дезадаптація, порушення стосунків у молодших класах з однолітками та вчителями [14, с. 135].

Пилипенко О. зазначає, що вік не є основним критерієм у визначенні профілактики як ранньої. Показник необхідності початку профілактичних заходів – характер поведінки, який завдає шкоди суспільству чи інтересам окремих осіб, і в якому проявляються агресивність, грубість, брехливість, лінощі та інші негативні якості, що свідчать про спотворення ціннісних

орієнтацій і недоліки внутрішніх регуляторів поведінки людини: свідомості, почуттів, волі, мотивів [15, с. 14].

Дослідники визначають, що профілактика – це не лише частина заходів, спрямованих на виявлення і усунення причин і умов порушень, а й система заходів виховної роботи по формуванню рис особистості дітей. Значення профілактики, особливо ранньої, посилюється її гуманністю в системі заходів і засобів виховної роботи по запобіганню антигромадським вчинкам.

Реалізація нерозривного зв'язку і єдності загального виховного процесу з попередженням антигромадських вчинків є специфікою виховного змісту ранньої профілактики, її необхідність визначається уже незначними відхиленнями у поведінці дошкільників [19, с. 31].

Третинна профілактика (адаптація, реабілітація, ресоціалізація) полягає в реконструкції соціокультурного оточення для різних категорій дітей і молоді, допомога у спілкуванні, працевлаштуванні та навчанні з метою відновлення втрачених соціальних зв'язків або адаптації в соціальній життєдіяльності.

На думку Оржеховської В., *профілактика* – це частина загального навчально-виховного процесу навчального закладу. Таким чином система профілактики в дошкільному навчальному закладі повинна бути представлена двома основними групами засобів: загальною ранньою профілактикою з усіма дітьми і спеціальною профілактикою з важкими дітьми та їх батьками [14, с. 136].

Отже, в загальному плані педагогічна профілактика розглядається як попередження і подолання відхилень у поведінці дітей.

На думку психологів, профілактику слід розглядати і як систему колективних та індивідуальних виховних впливів, спрямованих на вироблення імунітету до негативних впливів оточуючого середовища з метою попередження розвитку асоціальної спрямованості особистості і перебудови ставлення особистості до оточуючої дійсності у процесі перевиховання.

Федорченко Т. та Оржеховська В. вважають, що профілактичну роботу варто будувати на базі вивчення причин відхилень у поведінці; планування профілактичної роботи на основі педагогічної діагностики і прогнозування, з урахуванням специфіки навчального закладу, рівня розвитку педагогів; необхідності залучення важковиховуваних дітей у систему діяльності, зокрема, суспільно корисної продуктивної праці; участі громадських організацій самоврядування в профілактиці педагогічної занедбаності малюків; використання індивідуального підходу в профілактиці негативних проявів; необхідності координації взаємодії школи, сім'ї та громадськості у попередженні і подоланні відхилень у поведінці дітей [14, с. 136].

Педагогічна профілактика, на думку Оржеховської В., може розглядатись як самостійний вид педагогічної діяльності зі своєю метою, мотивами, умовами інтерпретації методів виховання. Мета розглядається нами у трьох площинах – соціальній, психологічній і педагогічній. Мета є теоретико-методологічною основою визначення критеріїв ефективності процесу виховання, оскільки вона завжди пов'язана з необхідністю прогнозування очікуваних результатів [14, с. 137].

Психологічний аспект профілактичних дій педагога полягає у встановленні довірливих стосунків з важковиховуваними дітьми, реалізація соціально-значимої мети – в охороні прав дитини, що складає основу для гуманістичних умов виховання.

Таким чином, ми розглянули багатогранні прояви роботи щодо запобігання та корекції негативних проявів у малюків. Також ми детально розглянули три основні типи профілактики: первинну, вторинну та третинну. Первинною профілактикою є спрямування на розвиток умов у системі навчально-виховної дошкільної роботи. Вторинна профілактика (рання профілактика) - це процес, який дозволяє якомога раніше виявити негативні зміни в поведінці дитини, що дає можливість також попередити їх подальший розвиток. В свою чергу, третинна профілактика - полягає в реконструкції соціокультурного оточення для різних категорій дітей.

1.3. Психолого-педагогічний аналіз криз психовікового розвитку дітей дошкільного віку

Вікова періодизація є умовним поділом цілісного життєвого циклу на вікові періоди, що вимірюються роками. Відомо, що розвиток дитини відбувається за кілька періодів, які послідовно змінюють один одного. Цей процес є обов'язковим і передбачуваним. Оскільки не можна молодшого школяра повернути до дошкільного рівня розвитку, але можна передбачити, яким він стане у підлітковому віці. Кожен віковий період завершується віковою кризою, яка має свої позитивні та негативні особливості.

Як зазначає Поліщук В., вікові кризи – неодмінна складова психологічного розвитку дитини, умова її переходу з однієї вікової сходинки на іншу. У кожному конкретному випадку вони протікають по-різному – гостріше чи м'якше – і можуть викликати в дитячому організмі різні зміни, не завжди позитивні.

Вікові кризи – це переломний пункт в нормальному протіканні психічного розвитку. Виготський Л. під кризою розумів зосередження різких і капітальних зрушень і зміщень, змін і переломів в особистості дитини [20, с. 15]. Психолог вважав, що криза виникає тоді, коли внутрішній хід дитячого розвитку завершив якийсь цикл, і перехід до наступного циклу буде обов'язково переломним. Вона виникає на межі двох віків і знаменує собою завершення попереднього вікового періоду і початку наступного.

Науковці вважають, що джерелом вікової кризи виступає суперечність між зростаючою фізичною і психологічною можливістю дитини з одного боку і попередньо складеними формами її взаємодії з оточуючими людьми та видами діяльності з іншого.

Науковці вважають, що дитячі вікові кризи припадають приблизно на один, три, сім і дванадцять років. Перше, що відрізняє кожний критичний вік від іншого, стабільного віку – дитяча „важковиховуваність”, яка виникає в цей період [4; 5 24].

Проблема нашого дослідження вимагає детального розгляду особливостей криз психовікового розвитку, а саме – криз трьох і семи років.

Кризу трьох років дослідували Ельконін Д., Виготський Л., Божович Л., Лембрик І., Савчин М., Василенко Л., Венгер А. та інші науковці.

На думку Павленків Р., криза трьох років - це перше справжнє випробування терпимості дорослих. Саме в цей період деякі, присутні і ранньому періоду, конфліктність, капризність і впертість посилюються настільки, що пропустити появу критичного віку майже неможливо [20, с. 243].

Формування нового почуття „Я” – головне досягнення кризи трьох років. І саме з ним пов’язані усі „привабливості” цього періоду. Відчувши силу, дитина вимагає від близьких признання своєї незалежності і самостійності. А відсутність уміння відчувати час приводить до нетерпіння. Малюк не може чекати, коли стане дорослим, тому що хоче і, головне, відчуває в собі сили зробити в цю ж хвилину. Саме на дорослих лежить відповідальність за тяжкість протікання кризи, можливі на його фоні складності і наслідків [4, с. 26].

Кандиба Т. зазначає, що дитину в період кризи трьох років відрізняє цілий набір симптомів поведінки, який у психології дістав назву «семизір’я симптомів» [5].

Перший симптом – яскраво виражений *негативізм*. Це не просто небажання дитини виконувати вказівки дорослого, а прагнення робити все навпаки. До того ж це проявляється ніби проти волі самої дитини і часто всупереч її власним інтересам. Суть негативізму в тому, що дитина не робить чогось тільки тому, що її про це попросили.

За різкої форми негативізму дитина заперечує все, що говорить їй дорослий, називає біле чорним тощо. На думку психологів, причина такої поведінки – в соціальних відносинах дитини і дорослого. Негативізм – це ставлення не до предметної ситуації, а до людини: це тенденція до дії всупереч очевидності [4; 5].

Другий симптом – це *впертість*, яка відрізняється від наполегливості тим, що дитина домагається свого лише тому, що так забажала. Малюк може довго

відмовлятися йти додому з прогулянки лише тому, що так забажав, а змінювати рішення не хоче.

Третій симптом пов'язаний із *проявом непокірливості*, це постійна невдоволеність усім, що пропонує дорослий. Дитині нічого не подобається з того, що вона робила раніше, вона ніби заперечує той спосіб життя, який склався у неї до трьох років. Небажання йти поруч із мамою за ручку, вередливість із будь-якого приводу – є ознакою цього симптому.

Четвертий симптом – *свавілля*: дитина все хоче бачити й робити сама, веде боротьбу за свою самостійність. Останні три симптоми трапляються нечасто і мають другорядне значення, хоча батьки іноді виявляють їх у дітей.

П'ятий симптом – *бунт* проти навколишніх. Дитина жорстко конфліктує з усіма людьми, постійно свариться з ними, поводить себе дуже агресивно.

Шостий симптом – *знецінювання* дитиною особистості *близьких людей*. Малюк починає обзивати маму чи тата лайливими словами, яких раніше ніколи не вживав, замахується на іграшки, як на живі, відмовляється гратися з ними.

Сьомий симптом іноді наявний у сім'ях із однією дитиною і виражений у прагненні останньої до *деспотичного ставлення* до оточуючих: уся сім'я повинна задовольняти бажання малюка, інакше – істерика та сльози. Якщо в сім'ї кілька дітей, цей симптом проявляється в ревнощах, а іноді і в агресії стосовно молодшої дитини, вимогах постійної уваги до себе. Спеціалісти-психологи підкреслюють, що в центрі кризи трьох років – бунт дитини проти авторитарного виховання, проти системи відносин у сім'ї, що склалася раніше, а також намагання емансипуватися [4; 5]

Науковці відзначають, що криза трьох років сприяє появі важковиховуваних дітей: непосидючих, неслухняних, боягузливих [20, с. 243].

Дослідження останніх років дали змогу розширити уявлення про кризу трьох років: це не просто важкий період дитинства, що полягає лише в негативному ставленні до дорослого, а особливий віковий етап. На думку психологів, криза трьох років проявляється у ставленні до предметного світу, до

інших людей і до себе. Щодо предметів, то дитина все більше прагне до самостійності, звільняючись від опіки дорослого.

Цьому етапу притаманна також гостра афективна реакція на критику, образа на невизначне зауваження. Висока чутливість до свого успіху часто виражається в зайвій сором'язливості, збентеженості. Дитину починає обтяжувати її незграбність, яку можуть виявити інші люди. Найменший успіх може викликати перебільшену радість. У цей період змінюється характер дій із предметами: малюк усе частіше керується задумом, уявленням про кінцевий результат дій. До того ж дитина може довгий час із задоволенням займатися якоюсь однією справою, відмовляючись від інших, більш привабливих, занять і від допомоги дорослих [20, с. 234].

Кандиба Т. зазначає, що цікавим феноменом є гра з уявним об'єктом. Таке фантазування корисне для розвитку уяви дитини: у неї формуються наочно-образне мислення, творчі здібності. Однак у деяких дітей фантазування може перетворитися на брехливість. А причиною може бути надмірна суворість дорослого, відсутність тепла у спілкуванні з дитиною, недостатнє заохочення дій малюка. Усе це призводить до почуття невпевненості у собі, страху перед дорослим і, як наслідок, - до спроб за допомогою обману захистити своє „Я”, уникнути покарання [5, с. 5].

Таким чином, криза трьох років – це період у житті малюка, коли він за будь-яку ціну повинен довести право на самостійність рішень, на власні бажання і потреби, що не залежать від волі дорослих, які його оточують. Причому, якщо дитині не вдасться переконати в цьому, в першу чергу, саму себе, в подальшому житті їй буде надзвичайно дуже важко.

На межі між дошкільним і шкільним віком у дитини проявляється ще одна криза – *криза семи років*. Науковці виділяють специфіку поведінки дитини в період кризи, яка представлена двома варіантами:

1) яскравою, гострою формою (дитина починає манірничати, вередувати; у поведінці з'являється щось навмисне, безглузде і штучне; дитина представляє із себе блазня);

2) більш згладженою формою: дитина стає незрозумілою для дорослого в багатьох своїх проявах [20; 24, с. 73]. Поведінка дитини перестає бути безпосередньою, природною. У цей період і можуть виникати труднощі виховання: дитина починає замикатися в собі, часом стає некерованою. У неї з'являється нове внутрішнє життя, яке прямо й безпосередньо не накладається на зовнішнє. Але це внутрішнє життя не відокремлене від зовнішнього, воно на нього впливає [20, с. 64].

Федорченко Т. зазначає, що криза семи років характеризується наявністю негативних симптомів, які виникають внаслідок педагогічної занедбаності або стресової ситуації, і може бути на будь-якому етапі психічного розвитку як результат некомпетентних дій дорослих. Перехідний період від дошкільного до молодшого шкільного віку вразливий до зовнішніх соціальних впливів з боку вихователя та батьків. Така позиція призводить до соціально-психологічної дезадаптації дитини, а з часом і до значних порушень в її поведінці [36, с. 71].

В період кризи семи років вперше відбувається усвідомлена самою дитиною розбіжність між її об'єктивним суспільним становищем і внутрішньою позицією; і якщо перехід до нового положення вчасно не настає, то у дитини виникає та незадоволеність, що і визначає її поведінку. Вчений визначає, що діти в цей період стають неслухняними, примхливими, дратівливими, часто вступають у конфлікт із навколишніми дорослими, особливо з батьками і вихователями; у них виникає негативне ставлення до вимог, які раніше виконувалися, що доходить до впертості і негативізму [36, с. 75].

Вивчення поведінки семирічних дітей дозволило психологам окреслити ситуації, які виникають в кризові етапи розвитку дитини та сприяють формуванню негативних проявів:

Ситуація „Пауза”. За свідченням батьків, у такій ситуації, як правило, діти не чують, про що їх просять, роблять вигляд, що не чують, не реагують тощо. Дорослі легко наводять безліч прикладів подібної реакції на власну вказівку чи прохання. Науковцями не виявлено жодного свідчення про виникнення паузи в новій ситуації (пов'язаної з новими обов'язками).

Ситуація "Суперечка". У відповідь на прохання, наказ дитина починає заперечувати необхідність того, що від неї вимагають, або час виконання виникає трохи пізніше, рідше – водночас з паузою. Малюк у відповідь, наприклад, на прохання закінчити заняття і йти спати починає сперечатися, казати, що він уже великий, що вчора йому дозволили тощо. Частим аргументом у суперечці є порівняння себе з іншими членами сім'ї – із братами і сестрами. Як правило, наполягання батьків на своєму не призводить до припинення суперечки, вона вгасає сама по собі, іноді перетворюючись на впертість.

Ситуація „Неслухняність” полягає у невиконання звичних вимог. Відмова від участі у звичних справах. На відміну від паузи чи суперечки, про неслухняність можна судити не за безпосередньою реакцією на прохання, а за фактом невиконання необхідного. Неслухняність виникає спочатку з бабусями і дідусями, одночасно – із братами і сестрами, і лише пізніше з батьками.

Ситуація „Хитрість”. Хитрість має, як правило, ігровий характер, не набуваючи злісних форм уникнення покарань чи приховування правди. Хитрість не обов'язково пов'язана із уникненням можливого покарання. Характерно, що жодного разу не зустрічалося таких висловлювань батьків, як „став брехати”, „став говорити неправду”.

Ситуація „Доросла поведінка”. Батьки відмічають часті випадки, коли малюк чваниться і „кривляється”, поводить демонстративно „по-дорослому”. Навмисно доросла поведінка може виникати просто як форма поведінки або ж тоді, коли дитина намагається виконувати якісь дорослі обов'язки. Як правило, виконання обов'язків довго не продовжується. Якщо ж воно закріплюється, то виникає самотійність [20; 24].

Аналіз психолого-педагогічних досліджень, дозволяє зробити висновок, що внаслідок криз психовікового розвитку трьох та семи років, дошкільники демонструють в якості негативних проявів переважно негативізму, агресивність, неслухняність [20; 21; 36]. Розглянемо їх детально.

На думку Федорченко Т., *негативізм* – це реагування не на зміст, а на саму пропозицію дорослих, яке характеризується соціальними тенденціями.

Науковець зазначає, що більш типовим є пасивний, суть якого – в ігноруванні вимог дорослих як виявлення протесту проти несправедливості конкретних людей, як правило, добре знайомих. Виникає, найчастіше, коли дорослі не враховують психічного стану дитини, наприклад, з перевантаженням, перевтомою, або на присутність конкретних осіб, до яких дитина відчуває неприязнь. В свою чергу, активний негативізм виникає тоді, коли дитина діє всупереч пропозиціям дорослих [36, с. 96].

За визначенням науковців, *дитяча агресивність* – це енергія подолання, боротьби, відстоювання своїх прав та інтересів. Ця сила необхідна дитині для того, щоб досягти своєї мети, протистояти перешкодам. Небажаною є не сама по собі агресія, а неприйнятні форми її прояву: звичка кричати, ображати, битися. Тому завданням виховання дитини є не усунення її агресії, а навчання адекватно проявляти свої негативні почуття: гнів, обурення, неприйняття. Саме тому, що дитина не вміє усвідомити і висловити протестні почуття стосовно значущої особи (батька чи вчителя), у неї може виникати „безпредметна агресивність” – розповсюдження почуття злості на слабші та безпечні об’єкти – на дітей, тварин, предмети. Причиною підвищення дратівливості також можуть бути фізичні та психологічні проблеми дитини, які виснажують її, підвищують збудженість та імпульсивність [1; 7]

На думку Колесіної Т., агресивність може бути наслідком переживань, пов’язаних з дитячим самолюбством. Вперше може виникнути у ситуації, яка травмує психіку дитини, і спрямована проти тих, кого вона вважає причиною неприємних переживань та конфліктів [6, с. 3]. Тож дорослим потрібно ретельно проаналізувати її причини, виявляти труднощі, які виникають, і за можливості уникати їх, формувати вміння та навички, спрямовані на позитивне ставлення до інших людей. Увага і терпіння з боку дорослих – запорука успіху.

Дитяча неслухняність є однією з найбільших проблем виховання. Коли дитина не слухається, батьки відчувають свою безпорадність, безсилля, страх, сприймають неслухняність як прояв нелюбові чи неповаги до себе.

Насправді неслухняна дитина може дуже любити й поважати своїх батьків. Просто вона відчуває в собі силу відстоювати свої бажання, або потребу перевірити любов батьків («Поступаються – отже, люблять»), або прагнення в такий спосіб виявити свою образу («Ти не хочеш для мене, а я не буду для тебе»). Отже, в основі неслухняності дитини можуть лежати певні проблеми в стосунках, проте надмірно слухняна дитина завжди нездорова. Вона невпевнена в собі, несамостійна, тривожна [21, с. 26].

Таким чином, кризовий період часто супроводжується новими проявами поведінки, симптомами, які наявні в більшій чи меншій мірі кожній дитині. Ми детально розглянули ознаки криз психовікового розвитку: трьох та семи років. З'ясували, що вікові кризи – явище нормальне, проте далеко не безпечне. Якщо дорослий не допомагатиме малюкові в цей складний для нього час, не розумітиме його потреб, не знатиме фізіологічних особливостей розвитку, навіть легка форма кризи може перетворитися на важке психічне захворювання. Уявлення про особливості криз дає можливість дорослим з найменшими втратами пережити кризу самим і допомогти в цьому малюку. Взагалі симптоми криз являються ознаками позитивних змін особистості дитини, необхідних для її повноцінного розвитку. А негативними їх робить, переважно, ставлення до них зі сторони дорослих.

Ми детально розглянули негативні прояви, які найчастіше зустрічаються у дітей дошкільного віку внаслідок криз психовікового розвитку, а саме : негативізм, агресивність, неслухняність.

ВИСНОВКИ ДО ПЕРШОГО РОЗДІЛУ

У першому розділі ми розкрили сутність таких понять, як: профілактика, превенція, педагогічна профілактика, негативізм та негативні прояви поведінки.

Внаслідок проведеного аналізу психолого-педагогічної літератури, ми з'ясували, що терміном „профілактика” науковці визначають, як формування конкретного морального почуття відповідальності шляхом комплексного цілеспрямованого впливу на свідомість, почуття, волю дітей з метою вироблення їх імунітету до негативних впливів оточуючого середовища. Загалом варто зазначити, що стан психічного і фізичного здоров'я дітей багато в чому залежить від умов, у яких відбувається процес їх навчання і виховання. Соціальна дезадаптація по-різному впливають на стан психічного здоров'я дітей і можуть призвести до невротизації, негативних проявів і, навіть, до психопатичних реакцій.

Дослідниками встановлено, що існує три рівні профілактики негативних проявів: первинна, вторинна та третинна, які допомагають дорослим запобігти, визначити та коректувати певні негативні прояви у дошкільників.

Метою первинної профілактики є передусім – сприяння здоров'ю, розвитку духовності та моралі, збереженню життя і попередження несприятливого впливу негативних явищ.

Вторинна профілактика являє собою діяльність по запобіганню можливих порушень соціальних механізмів моральної регуляції.

Третинна профілактика – адаптація, реабілітація, ресоціалізація. Її сутність в розробці заходів, які спрямовані на відновлення втрачених соціально-психологічних функцій і ролей. Основою її є терапевтичні заходи і соціальна реабілітація.

Тож рівні педагогічної профілактики сутнісно і процесуально відображають попередження і подолання відхилень у поведінці дітей.

Ми детально розглянули ознаки криз психовікового розвитку: трьох та семи років. Розглянули негативні прояви, які найчастіше зустрічаються у дітей дошкільного віку внаслідок криз психовікового розвитку, а саме : негативізм, агресивність, неслухняність.

РОЗДІЛ II.

ЕМПІРИЧНЕ ВИВЧЕННЯ ПЕДАГОГІЧНИХ УМОВ ПОПЕРЕДЖЕННЯ І ПОДОЛАННЯ НЕГАТИВНИХ ПРОЯВІВ У ПОВЕДІНЦІ ДОШКІЛЬНИКІВ, ЗУМОВЛЕНИХ КРИЗАМИ ПСИХОВІКОВОГО РОЗВИТКУ

2.1. Педагогічні умови попередження і подолання негативних проявів у поведінці дошкільників, зумовлених кризами психовікового розвитку.

Внаслідок вивчення наукових досліджень та джерел психолого-педагогічної літератури, ми окреслили педагогічні умови запобігання і додання поведінкових відхилень у дошкільників, пов'язаних з кризовими періодами їх психовікового розвитку. Розглянемо їх детально.

Розуміння дорослими суті та основних відмінностей криз трьох та семи років, як чинників виникнення негативної поведінки у дітей.

Вікові кризи у дітей – природне, але небезпечне явище. Якщо дорослий не допомагатиме дитині пережити цей складний період через нерозуміння її потреб, незнання фізіологічних особливостей розвитку, то навіть легка форма кризи може перетворитися на важке психічне захворювання.

Для дошкільного періоду характерні психо-вікові кризи трьох та семи років. Важливо розуміти суть та основні відмінності криз трьох та семи років, їх роль у виникненні негативної поведінки у дітей. Прояви криз дуже схожі, проте, вони мають суттєві відмінності.

Психологи визначають найбільш важливі *ознаки кризи трьох років*, а саме:

- негативізм, що проявляється як негативна реакція дитини, передусім як відмова підкорятися вимогам, що висуваються іншими дорослими до неї;
- впертість, що виявляється у наполяганнях дитини на власних вимогах, рішеннях та свідчить про її особистісне становлення;

- непокірність, що за своїми зовнішніми ознаками схожа до негативізму та впертості, однак має більш безособовий характер;
- свавілля, що проявляється як бажання уникнути опіки дорослого та діяти самостійно;
- знецінення дорослих, що впливає на сприймання дитиною слів дорослих, їх вчинків через призму власних інтересів;
- протест, бунт проти батьків, налаштованість на суперечку з ними;
- деспотизм, як спосіб демонстрації дитиною деспотичної влади до оточуючих [4; 5; 20; 24].

За оцінкою науковців, криза трьох років може зумовити виникнення таких негативних проявів як: негативізм, агресію, впертість, неслухняність.

Розуміння особливостей кризи трьох років, різновидностей негативних проявів у поведінці, що зумовлює криза, об'єктивно сприяє педагогічно доцільній позиції дорослих у відповідь на таку поведінку. Це дозволить ефективно розв'язувати завдання первинної і вторинної педагогічної профілактики відхилень у поведінці дітей.

У кризі семи років, яку в основному складає «семизір'я» (ознаки кризи трьох років), з'являються нові симптоми, такі як: манірність та кривляння.

Поліщук В. зазначає, що ознаки криз майже однакові, адже негативні вияви не могли зникнути безслідно з часу кризи трьох років. Тому завданням вихователя є трансформувати у 3-7-річному інтервалі з подальшим виокремленням типових виявів вже в період кризи семи років [24, с. 67]

Павленків Р. та Цигипало О., вважають, що кризі трьох років властиве руйнування попередніх стосунків дитини з дорослими, яких вона починає сприймати як носіїв зразків дій і стосунків у навколишньому світі. Дитинство зі світу, обмеженого предметами, у цей період перетворюється на світ людей. У дитини з'являється прагнення до самостійної діяльності, самостійного задоволення власних потреб, формується психічне новоутворення „Я сам”. Однак дорослий за звичкою зберігає попередній тип стосунків і цим обмежує активність дитини [20, с. 245].

Криза семи років проявляється у певних особливостях поведінки дитини, не властивих для неї до настання цього віку: втраті дитячої безпосередності, вередуванні, манірності. Порушення розвитку особистості молодшого школяра найчастіше може відбуватися з однієї причини: розцінювання батьками та педагогами навчальної діяльності як пріоритетної щодо ігрової.

На думку Поліщук В, специфікою дошкільного віку є зміна соціальних умов, в яких живе дитина. Дошкільник стає більш самостійним, підвищуються вимоги з боку дорослих, змінюється система взаємостосунків як з однолітками, так і з дорослими. Починається внутрішній конфлікт між власними бажаннями, потребами бути дорослим і браком фізичних та психічних можливостей для цього [24, с. 69]

Криза семи років зумовлює такі поведінкові відхилення як: манірність, дратівливість, агресивність, впертість, нечесність, замкнутість та інші.

Науковці зазначають, що в період кризи семи років вперше відбувається усвідомлена самою дитиною розбіжність між її об'єктивним суспільним становищем і внутрішньою позицією; і якщо перехід до нового положення вчасно не настає, то у дитини виникає та незадоволеність, що і визначає її поведінку. Діти в цей період можуть ставати неслухняними, примхливими, дратівливими, часто вступають у конфлікт із навколишніми дорослими, у них може виникати негативне ставлення до вимог, які раніше виконувалися, що доходить до впертості і негативізму [21; 36].

На думку Федорченко Т., знання вікової специфіки психічного розвитку дітей дошкільного віку та молодшого шкільного віку є обов'язковою умовою для розв'язання комплексу проблем з організації виховної та навчальної діяльності й спілкування дитини. Якщо із суміжних вікових періодів (дошкільний і молодший шкільний вік) нагромаджено ґрунтовний матеріал, то перехід між ними вивчено недостатньо [36, с.80].

Тож обов'язковою умовою поліпшення симптомів криз, є співпраця вихователя з батьками, які часто зовсім не проінформовані про ознаки та можливі наслідки психовікових криз. Уявлення дорослих про особливості

криз, дає їм можливість з найменшими втратами пережити кризу самим і допомогти в цьому малюку. Взагалі симптоми криз є ознаками позитивних змін особистості дитини, необхідних для її повноцінного розвитку. А негативними їх робить, переважно, дорослі (батьків та вихователів), негативно проєктуючи та інтерпретуючи.

Вибір педагогічно доцільної поведінки дорослого у ситуаціях негативних проявів поведінки дошкільників. Щоб допомогти дитині, схильній до негативних проявів у поведінці, слід дотримуватись єдності вимог в роботі та спілкуванні з такими дітьми як у дитячому садку, так і вдома, тому вихователі та батьки повинні слідкувати за своєю поведінкою у відповідь на негативні прояви поведінки дошкільника. Особливо батьки повинні завжди працювати над власною емоційною та поведінковою реакцією на негативні прояви дитини, адже більшість часу вона проводить вдома.

Батькам слід пам'ятати, що негативні реакції при тривалому емоційному неблагополуччі дитини можуть стати якостями її характеру. Проте, своєчасна діагностика причин емоційного неблагополуччя дитини, переживань дитини, можуть значно пом'якшити негативні прояви поведінки, а в деяких випадках навіть повністю усунути їх.

Науковці вказують на кризу сім'ї. Батькам бракує педагогічних знань, навичок, умінь для виховання дітей. Вони часто безпорадні перед негативною поведінкою дітей. На думку Оржеховської В. та Федорченко Т., значна частина батьків мають надто поверхові уявлення про виховну та корекційну роботу з дітьми дошкільного віку, що мають негативізм поведінки, як про складний процес. Оптимізація загального стану дитини в цей період та керування її поведінкою потребує глибокого розуміння психофізіологічних особливостей дитини, а тому вимагає підвищення психолого-педагогічної освіченості батьків, з метою уникнення неправильних виховних впливів [17, с. 131].

Переважає більшість батьків спочатку не визнають вчасної педагогічної неспроможності у вихованні дітей. І, як правило, початок відвертої розмови з

батьками проходить дуже напружено, емоційно. Відразу ж намагаються у всьому звинуватити дитячий навчальний заклад, посилаючись на власну зайнятість. Часто погана поведінка дитини в дитячому садку як в дзеркалі повторює те, що відбувається у неї вдома. Труднощі, з якими стикається вихователь, повторюються і з батьками дитини. Тому дуже важлива співпраця дошкільного закладу та батьків.

На думку науковців великого значення має тісна співпраця ДНЗ із сім'єю, яка спрямувалась на подолання негативних проявів поведінки. При злагодженій співпраці дошкільної установи та сім'ї можна уникнути багатьох труднощів, що виникають в процесі попередження негативних проявів у поведінці дошкільників [18; 23].

Дослідники зазначають, щоб досягнути успіху в спільній діяльності, батькам слід стати партнерами вихователів. Адже більшість батьків неслухняних дітей широко вважають, що виправити поведінку, вплинути на неї може лише педагог.

Вихователю треба пояснити батькам, як полегшити спілкування та взаємодію з дитиною, що має ознаки негативних проявів, надавати їй конкретну допомогу. У роботі з родинами дітей, які схильні до негативних проявів доречно використовувати різноманітні форми педагогічного впливу: інформативні бесіди, консультації, різного роду тренінги, які допоможуть виробити в рідних дорослих правильні установки, чекання, навички продуктивної взаємодії з дитиною.

Беззаперечно, що сучасні економічні негаразди значно ускладнили створення сприятливого емоційного клімату в сім'ї. Тому, як зазначають Пихтіна Н. Федорченко Т., батькам дуже важливо не переносити свій нерідко пригнічений психологічний стан на дітей, не вдаватися до суворості і покарань. Адже це відчужує дітей, робить їх відлюдкуватими, потайними і навіть жорстокими. Батькам не завадить зайвий раз нагадати, що атмосферу любові і дружби в родинному створюють спільні духовні інтереси, спільна праця і дозвілля, задушевні бесіди [21; 36].

Чинні програми виховання і розвитку дітей відводять значне місце виховним рекомендаціям педагогам, якщо дитині властиві негативні прояви поведінки, а саме:

- зрозуміти серйозність ситуації, сприйняти біду дитини, проявити розуміння та прихильність до неї;
- показати малюкові своє щире бажання допомогти;
- підтвердити свою здатність піти заради вихованця на певні поступки і жертви;
- показати свою готовність стати на місце дитини, подивитися на світ її очима;
- показати здатність до змін;
- контролювати свої почуття, слова і рішення;
- бути терплячим і послідовним у своїх діях;
- узгоджувати з родиною вихованця стратегію поведінки щодо нього;
- вірити в позитивні результати виховання [12; 23].

Федорченко Т. зазначає, що відчуття психічних потреб дітей є основним і найважчим завданням батьків не тільки тому, що психічні потреби дітей дошкільного віку та молодшого шкільного віку порівняно з попередніми етапами розвитку більші, складніші, до того ж постійно змінюються, але також тому, що не всі психічні потреби дитина виявляє безпосередньо, деякі приховує, боячись батьків. Науковець наголошує, що важливо пізнати потреби дитини, правильно зрозуміти їхній зміст, прояви, способи задоволення, реакції дитини, якщо потреби не задоволено тощо. Загальновідомо, що головною причиною відхилень є незадоволені потреби, або надмірне їх задоволення. Результатом цього є інфантильність особистості дитини, невміння виконувати щоденні завдання, а особливо тоді, коли вона входить в групові інтеграції, що часом дуже гостро виявляється вже в початкових класах [36, с. 102].

Щоб підвищити ефективність виховання дітей дошкільного віку, схильних до негативних проявів у поведінці, треба щоб, з одного боку

вчителі й батьки проводили чітку та спрямовану діагностико-корекційну роботу, а з другого – щоб вони формували в дітей культуру поведінки, прищеплюючи їм навички культури здоров'я, діяльності та спілкування. Кожне відхилення по-різному впливає як на виховання та навчання, так і на поведінку дитини. Тому немає й не може бути єдиного методу виховного впливу для всіх дітей і єдиної правильної реакції на негативний прояв поведінки. Тому саме вихователь та батьки повинні самі обирати більш педагогічно доцільну реакцію у відповідь на негативні прояви.

Отже, вчасне виявлення негативної поведінки у дошкільників та доцільне реагування на них педагогів і батьків, сприятиме нормалізації поведінки дитини її фізичного та емоційного стану.

Дотримання відповідної стратегії корекційно-виховної роботи з дітьми, що мають стійкі негативні прояви поведінки у кризові періоди психовікового розвитку. Стан психічного і фізичного здоров'я дітей багато в чому залежить від умов, у яких відбувається процес їх навчання і виховання. Неуспішність, соціальна дезадаптація по-різному впливають на стан психічного здоров'я дітей і можуть призвести до невротизації, астенії, негативних проявів, психопатичних реакцій. Подібні стани розвиваються у дітей внаслідок розумового і фізичного перевантаження, порушення мікросоціальних контактів у колі ровесників, з дорослими, батьками, педагогами. Нерідкими є випадки цькування дітей з боку педагогів, навішування ярликів, необ'єктивного ставлення до їхньої особистості і поведінки. Причина цього – недостатня психолого-педагогічна підготовка вихователів, грубе і зневажливе ставлення до дітей.

В практиці навчально-виховної роботи педагоги частіше за все обмежуються загальноприйнятими заходами впливу – заохочування і покарання. Тому стосунки, які встановлюються між дорослим і дитиною, необхідно розглядати як недостатньо природні, оскільки дитина постійно „повинна” бути старанною і слухняною. На жаль, багато педагогів не задумуються над тим, що перебуваючи в нерівних умовах з дитиною, вони

сприяють створенню психотравмуючих чинників, які викликають відхилення від нормального фізичного і психічного розвитку особистості дитини.

На думку Болтівець С., правильний підхід до виховання і навчання дитини в сім'ї і дитячих закладах безпосередньо включає в себе комплекс профілактичних і оздоровчих заходів з попередження негативних проявів. І починається вона вже на ранніх етапах розвитку особистості. [2, с. 73]

На думку Федорченко Т., складний психічний процес перебудови особистості – це результат добре організованої виховної діяльності в дитячому садку, сім'ї, метою якої є формування моральних рис особистості. Профілактика розглядається як явище, в основі якого лежить корекція, удосконалення виховного процесу [36, с. 82].

Чинні програми виховання і розвитку дітей дошкільного віку орієнтують на те, що педагог гуманізує та гармонізує взаємини однолітків з нервовою дитиною; інформує членів родини про прояви неврозу та засоби допомоги дитині; разом з психологом розробляє систему корекційної роботи. Вона передбачає: *малювання* дошкільником своїх страхів, переживань, здійснених та нездійснених бажань; *самопостереження*, елементарний самоаналіз своїх переживань та їхнього впливу на людей; організацію *індивідуальних бесід* з дитиною, спрямованих на врівноваження емоційного стану, звільнення від страхів, тривог; *створення* коротких *історій* про власні переживання та звільнення від них („Жила-собі...”, „Одного разу...”); організацію *ігор-драматизацій*, в яких здійснюється рольова трансформація поведінки(ігрова корекція) тощо [12].

Корекційно-виховна робота включає в себе якомога раніше виявлення негативних змін в поведінці дитини, що дає можливість також попередити їх подальший розвиток. Вона базується на результатах масової діагностики різноманітних аспектів життєдіяльності дітей і є індивідуальною в плані корекції систем життєдіяльності і життєзабезпечення організму.

Болтівець С. вважає, що психогігієнічна і психопрофілактична форми роботи у дитячих закладах повинні містити у собі:

- навчання дітей правилам і нормам гігієни з врахуванням статевих відмінностей, вивчення особливостей фізичного та психічного розвитку дітей у період перебування у дитячому закладі;

- аналіз соціально-культурних умов виховання дітей у конкретному мікро соціальному оточенні – в сім'ї, у колі ровесників тощо.

Така робота дозволяє завчасно виявити групу дітей підвищеного „ризик” щодо формування різноманітних шкідливих звичок і девіацій поведінки, а також визначити особливості аномального розвитку дітей. Поряд з цим, психопрофілактична робота включає в себе комплекс активних виховних і корекційних заходів. У розробці психогігієнічних і психопрофілактичних заходів педагогу необхідно врахувати:

- особливості прояву тієї чи іншої шкідливої звички у дитини, соціально-культурні та педагогічні умови, за яких вона сформувалась;

- рівень загальної поінформованості про аномальні особистісні новоутворення, які сформувалися під впливом тієї чи іншої девіацій;

- наявність достатньо стабільних характеристик пізнавальної і особистісної сфер з метою їх актуалізації для подальшого розвитку [2, с. 73].

Психологи зазначають, що у роботі з дітьми необхідно використовувати принципи індивідуального підходу до виховання, враховувати особливості криз психічного розвитку. Він повинен застосовуватись до всіх дітей, що передбачає знання педагогом особистості кожної дитини. Психічний розвиток дітей протікає нерівномірно, і педагог має своєчасно помітити відхилення у психічному розвитку дитини, вміти реагувати на зміни її потребнісно-мотиваційної і емоційно-вольової сфери.

Основою для індивідуального профілактичного впливу була сукупність вірогідних даних про несприятливі обставини життя, діяльність, побут, характеристики особистості дитини. У прагненні досягти вагомих результатів виховного впливу на дитину треба обов'язково враховувати особливості виховання дітей, схильних до негативних проявів у поведінці.

Таким чином, ми проаналізували окреслені нами педагогічні умови попередження і подолання негативної поведінки дошкільників, що зумовлена кризами психовікового розвитку трьох і семи років: розуміння дорослими суті та основних відмінностей криз трьох та семи років, як чинників виникнення негативної поведінки, вибір педагогічно доцільної поведінки дорослого у ситуаціях негативних проявів поведінки дошкільників, дотримання відповідної стратегії корекційно-виховної роботи з дітьми, що мають стійкі негативні прояви поведінки, зумовленими кризами.

2.2. Аналіз програми та результатів констатувального експерименту

У зв'язку з практичним вивченням педагогічних умов попередження і подолання негативної поведінки дошкільників у кризові періоди їх розвитку, нами проведений педагогічний експеримент, який передбачав реалізацію трьох основних етапів: підготовчого, констатувального, обробки емпіричних даних.

Мета експерименту: розробити програму констатувального експерименту та практично вивчити педагогічні умови попередження і подолання негативної поведінки дошкільників у кризові періоди їх розвитку.

Завдання експерименту:

1. Практично вивчити педагогічні умови попередження і подолання негативної поведінки дошкільників у кризові періоди їх розвитку;
2. Розробити рекомендовану систему роботи щодо оптимізації педагогічних умов попередження і подолання негативної поведінки дошкільників у кризові періоди розвитку.

Перший етап - підготовчий: передбачав розробку програми педагогічного експерименту, в межах якого здійснювалось вивчення таких педагогічних умов профілактики негативних проявів, що зумовлені кризами психовікового розвитку, а саме:

- 1) Розуміння дорослими суті та основних відмінностей криз трьох та семи років, як чинників формування негативних проявів у поведінці дошкільників;
- 2) Вибір дорослим педагогічно доцільної поведінки дорослого у ситуаціях на негативних проявів поведінки у дошкільників;
- 3) Використання відповідної стратегії корекційно-виховної роботи з дітьми, що мають стійкі негативні прояви у поведінці, зумовленими кризами психовікового розвитку.

Нами окреслені та розроблені такі емпіричні методи дослідження: анкетування, інтерв'ю, бесіда, спостереження, аналіз продуктів діяльності.

Для вивчення першої педагогічної умови - розуміння дорослими суті та основних відмінностей криз трьох та семи років як чинників формування негативних проявів у поведінці дошкільників, як чинників формування негативних проявів у поведінці дошкільників, ми використали метод інтерв'ювання вихователів (Додаток Б) в якості основних методів. Інтерв'ювання передбачало логічну послідовність запитань (14 – для вихователів), відповіді на які дозволяло вивчити розуміння суті та основних відмінностей криз трьох та семи років у формуванні негативних проявів поведінки дошкільників. А саме: як розуміють вихователі термін «психовікові кризи», чи знають вони у скільки років вони бувають у дітей дошкільного віку; чи обізнані, якими симптомами може супроводжуватись поведінка дитини під час криз; як розуміють такий симптом вікової кризи, як негативізм, якими ознаками він супроводжується; що, на їх думку, є відмінного у кризах трьох та семи років; чи виникають на етапі криз психовікового розвитку дитини негативні прояви у поведінці; які негативні прояви найскладніше корегувати; як реагують на негативні прояви у дошкільників, які зумовлені кризами психовікового розвитку; чи звертаються батьки за допомогою до вихователів у вирішенні питань зв'язаних з вихованням дитини в період криз трьох та семи років.

Друга педагогічна умова - вибір педагогічно доцільної поведінки педагога у ситуаціях негативних проявів поведінки у дошкільників, вивчалась за допомогою таких методів: анкетування вихователів (Додаток В), як основний метод, проводилось з метою вивчення педагогічно доцільної поведінки педагога у відповідь на негативні прояви поведінки дошкільників. Анкети склалися з трьох блоків питань.

Перший блок - паспортичка, містить в собі 5 загальних питань (вік, освіта, посада, педагогічний стаж, у якій групі ЗДО працює – для вихователів).

Другий блок – містить 5 питань, які спрямовані на вивчення загальних знань вихователів щодо чинників і ознак негативних проявів у поведінці дітей.

Третій блок – містить 8 питань. Вони націлені на вивчення поведінки педагога у відповідь на негативні прояви поведінки дошкільників. Метод спостереження як додатковий метод (Додаток Г), дозволив нам більш детально вивчити вибір педагогічно доцільної поведінки дорослого у відповідь на негативні прояви поведінки дошкільників. Ми спостерігали за вихователем та групою дітей раннього віку, але більше зосереджували свою увагу на тих дітях, для яких були характерні негативні прояви поведінки (4 дітей: 2 хлопчика і 2 дівчинки).

Програма спостереження за вибором педагогічно доцільної поведінки вихователя у відповідь на негативні прояви поведінки дошкільників.

Мета спостереження: дослідити вибір вихователем педагогічно доцільної поведінки у відповідь на негативні прояви поведінки.

Завдання спостереження:

1. Визначити найбільш поширені форми вияву негативних проявів у дошкільників.
2. З'ясувати можливі чинники вияву негативних проявів.
3. Виявити педагогічно доцільну реакцію вихователя на негативні прояви.

Суб'єкт спостереження: експериментатор.

Об'єкти спостереження: вихователь і дошкільники.

Предмет спостереження: реагування вихователя на негативні прояви у поведінці дошкільників.

Форма фіксації: протокол (бланк у додатках).

Вид спостереження: цілеспрямоване, вибіркове, зовнішнє, усвідомлене, не стандартизоване.

Вивчення стратегії корекційно-виховної роботи з дітьми, що мають стійкі негативні прояви у поведінці, зумовленими кризами психологічного

розвитку, як третьої педагогічної умови здійснювалось шляхом використання методу спостереження в якості основного (Додаток Д). Для вивчення стратегії корекційно-виховної роботи з дітьми, що мають стійкі негативні прояви, зумовленими кризами психовікового розвитку, передбачалось спостереження за деякими видами діяльності до яких залучалися діти. Спостереження проводилось за роботою вихователя з групою дітей раннього віку, але більше зосереджували свою увагу на тих дітях, для яких були характерні негативні прояви поведінки (4 дітей: 2 хлопчика і 2 дівчинки).

Програма спостереження за стратегією корекційно-виховної роботи за дітьми, що мають стійкі негативні прояви, зумовлені кризами психовікового розвитку.

Мета спостереження: визначити стратегії корекційно-виховної роботи за дітьми, що мають стійкі негативні прояви у поведінці, зумовлені кризами психовікового розвитку.

Завдання спостереження:

1. Виявити мету і завдання використаних стратегій вихователем.
2. З'ясувати зміст стратегій взаємодії вихователя з дітьми.
3. Визначити особливості взаємодії вихователя з дошкільниками та батьками.

Суб'єкт спостереження: експериментатор.

Об'єкти спостереження: вихователь і дошкільники.

Предмет спостереження: взаємодія вихователя і дітей, під час корекційно-виховної роботи з дітьми, що мають стійкі негативні прояви, зумовленими кризами психовікового розвитку.

Форма фіксації: протокол (бланк).

Вид спостереження: стандартизоване, цілеспрямоване, вибіркоче, зовнішнє, усвідомлене.

Для детального вивчення стратегії корекційно-виховної роботи з дітьми, що мають стійкі негативні прояви, зумовленими психовіковими кризами, нами був використаний метод бесіди з вихователем (Додаток Ж).

Бесіда містила у собі низку запитань, націлених на виявлення розуміння педагогами змісту понять «негативізм поведінки» та «негативні прояви у поведінці дошкільників»; дітей з такою поведінкою; корекційно-виховної роботи з ними; її сутності, форм та методів профілактики; співпраці вихователів з психологом освітнього закладу та батьками.

Перераховані вище діагностичні методики, використовувались нами на констатувальному та контрольному етапах педагогічного експерименту.

Тож з метою практичного вивчення предмету дослідження, нами проведений педагогічний експеримент, що реалізувався в межах трьох етапів: підготовчого, констатувального, обробки результатів констатувального етапу.

Для практичного вивчення педагогічних умов оптимізації попередження і подолання негативної поведінки дошкільників у кризові етапи, нами використані такі методи: основні (інтерв'ю, анкетування та аналіз продуктів діяльності вихователів) та допоміжні (бесіда з дошкільниками та спостереження за роботою вихователів з дітьми).

Констатувальний етап експерименту відбувся на базі ЗДО «Лісова казка» село Кобижча з дітьми раннього віку (20 осіб), з дітьми старшого віку (20 осіб) та вихователями (7 респондентів) даного освітнього закладу.

Експериментальна робота проводилась за двома напрямками: з дітьми дошкільного закладу та з вихователями. Ефективність роботи за напрямами визначались за інтегральними критеріями вивчення оптимізації педагогічних умов профілактики негативної поведінки дошкільників в кризові етапи розвитку.

Експериментальна робота проводилась за двома напрямками: з молодшими і старшими дошкільниками та з вихователями. *Інтегральним критерієм* вивчення ефективності роботи з оптимізації педагогічних умов попередження і подолання негативної поведінки дошкільників в кризові етапи, у роботі з дітьми визначені - наявність та особливості вияву негативних поведінкових проявів, що вивчався за такими *показниками*:

1. Частота виявлення негативних проявів;
2. Різновиди негативної поведінки;
3. Ускладнення стосунків з дорослими та однолітками, внаслідок негативної поведінки.

В експериментальній роботі з вихователями, *інтегральним критерієм* є – компетентність педагогів щодо попередження і подолання негативної поведінки дошкільників в кризові періоди розвитку, що вивчався за такими *показниками*:

- 1) Розуміння суті та основних відмінностей криз трьох та семи років, як чинників формування негативних проявів у поведінці дошкільників
- 2) Вибір дорослим педагогічно доцільного реагування у відповідь на негативні прояви поведінки дошкільника
- 3) Адекватна стратегія корекційно-виховної роботи з дітьми в період криз їх психовікового розвитку.

Внаслідок вивчення й аналізу перспективного планування навчально-виховної роботи семи вихователів на 2022 – 2023 навчальний рік, ми з'ясували, що вихователі закладу планують свою роботу за такими напрямками реалізації завдань: фізичний розвиток, соціально-моральний розвиток, емоційно-ціннісний розвиток, пізнавальний розвиток, мовленнєвий розвиток, художньо-естетичний розвиток, креативний розвиток. У плануванні враховують їх індивідуальні та психовікові особливості дітей.

Проаналізувавши плани роботи вихователів, можна сказати, що їх робота у цьому є актуальною систематичною, несе інноваційний характер, оскільки задіюють нові методи, форми роботи з дітьми, їх батьками. З'ясували, що робота вихователя є результативною у подоланні негативних проявів у дошкільників.

Аналізуючи відповіді, отримані внаслідок проведення бесіди з вихователем, ми з'ясували, що 100% вихователів вважають, що їхня робота носить інноваційний характер, оскільки передбачає застосування нових методів індивідуального підходу до кожної дитини на основі врахування

індивідуальних особливостей дітей. Зазвичай вихователі звертаються до методиста за допомогою у перспективному плануванні заходів попередження і подолання поведінкових відхилень у дошкільників. 63% опитаних вважають, що їхня робота щодо попередження негативних проявів у дошкільників є результативною, 37%, вважають, що вона є частково результативною.

Аналізуючи отримані дані проведеного інтерв'ювання вихователів, ми з'ясували, що вони розуміють сутність психовікової кризи, проте мають різний рівень її розуміння. Вихователі зазначили різні варіанти відповідей щодо симптомів криз трьох та семи років: негативізм, впертість, неслухняність, агресія, недружелюбність, вередливість, сором'язливість, жадібність, норавливість та інші. 50% вихователів вважають, що найскладніше корегувати вередливість, інші - впертість і жадібність.

50% вихователів намагаються запобігти негативній поведінці, 30% - намагаються не звертати уваги на такі поведінкові прояви у дітей. Лише 20% вихователів радяться з психологом, як їм запобігати.

Половина вихователів складнішою визначила кризу трьох років, 40% вважають, що більше проблем завдає криза семи років, 10% визнали складними і клопіткими обидві кризи. 20% вихователів зазначили, що батьки звертаються до них за допомогою у подоланні негативних проявів дітей під час криз трьох та семи років.

Аналізуючи отримані дані проведеного анкетування вихователів, ми з'ясували, що майже всі респонденти по-різному розуміють поняття «негативні прояви», характеризуючи їх як прояви агресії, недружелюбності, жадності, аморальності; як вередливість, свавілля; як неслухняність, прояв впертості. Усі опитані відповіли, що в їх групі є діти, з негативними поведінковими проявами. Вихователі зазначили, що, працюючи в освітньому закладі, доводиться зустрічатись з негативними проявами поведінки дітей, що зумовлені кризами психовікового розвитку (50%); зумовленими неправильним вихованням - 40% опитаних; зумовленими дефіцитом уваги –

30% і 20% вихователів – з негативною поведінкою, пов'язаною з несприятливою адаптацією дитини до ЗДО.

Вихователі по-різному розуміють поняття психолого-педагогічна профілактика негативних проявів у поведінці дошкільників, характеризуючи її як цілеспрямовану роботу вихователів у використанні методів і прийомів щодо запобігання негативних проявів, як корекційну програму психологів у подоланні негативних проявів у дошкільників. Усі опитані зазначають, що психолого-педагогічна профілактика негативної поведінки дітей проводиться у їхній групі.

Ми виявили, що вихователі по-різному реагують на негативну поведінку дошкільників: намагаються запобігти їх виникненню, радяться з психологом, вважаючи, що цим повинні займатися батьки. Педагоги зазначили, що зустрічаються з об'єктивними проблемами, здійснюючи профілактику негативної поведінки, а саме: з відсутністю інформації та відповідної літератури – 40%, недостатньою підтримкою з боку інших фахівців закладу (медика, методиста, психолога) – 30% опитуваних, небажанням батьків співпрацювати – 50%, - недостатністю знань про зміст, форми, методи профілактики - 10%.

Серед суб'єктивних проблем вихователі виділили: нестачу часу – 65% опитуваних, недостатність практичної готовності – 25%, недостатню компетентність – 20% опитуваних. 83% опитуваних, вважають, що їхня поведінка є педагогічно доцільною у відповідь на негативні поведінкові прояви дошкільників.

Аналізуючи дані, отримані в процесі спостереження за вибором педагогічно доцільної поведінки вихователя у відповідь на негативні прояви поведінки дошкільників під час основних видів діяльності, до яких залучається дошкільник протягом дня, ми можемо виокремити такі форми їх вияву: упертість, агресивність, страхи, жадібність, неслухняність.

На основі проведеного спостереження, ми спрогнозували такі *чинники їх виникнення*: прагнення привернути до себе увагу; спроба розважитися;

обмеження дитячої самостійності; відсутність у дорослих стійких власних моральних позицій; неправильна спрямованість родинного виховання; незнання і нерозуміння дорослими внутрішнього світу дитини; велика кількість дітей у групі та складнощі з наданням уваги кожній дитині.

Нами були виявлені реакції вихователів на негативну поведінку дітей: дорослі переважно погоджуються із будь-якими вимогами дитини; іноді наполягають на своєму; дорослі не зважають на слова, бажання та прохання дитини; вихователі починають обурюватися; принижують дитину при інших, наказуючи їй; байдуже забирають дитину у батьків.

Аналізуючи дані, отримані в процесі спостереження за стратегією корекційно-виховної роботи з дітьми з негативною поведінкою під час різних видів діяльності, до яких залучається дошкільник протягом дня, ми виділили мету корекційно-виховної стратегії: створити сприятливі умови для застосування форм і методів, які допоможуть вихователеві запобігти виникненню у дошкільників негативних проявів.

У зв'язку з цим, вихователі проводять: індивідуальні бесіди з дітьми, бесіди з батьками, кожного ранку цікавляться фізичним і психічним самопочуттям малюка. Увечері розповідають, як вела себе дитина протягом дня, на які аспекти виховання повинні звертати увагу батьки.

Часто у другій половині дня вихователь проводить ігри – драматизації, в яких здійснюється рольова трансформація поведінки дитини, на заняттях малюки часто малюють свої страхи, мрії, бажання, використовуючи при цьому яскраві відтінки кольорів.

На основі проведеного спостереження ми визначили особливості взаємодії вихователя з батьками і дітьми: учасники взаємодії йдуть на контакт з вихователем, майже всі батьки намагаються враховувати всі поради вихователя у попередженні і подоланні проблемної поведінки у дітей.

Узагальнені результати спостережень за частотою та особливостями вияву негативною поведінки у дошкільників, що зумовлені кризами психовікового розвитку, представлені в таблиці 2.1..

Таблиця 2.1

Частота та особливості вияву негативних проявів у поведінці дітей, що зумовлені кризами психовікового розвитку (констатувальний етап).

Критерії та показники:	Кількісні показники у %					
	Діти раннього віку			Діти старшого віку		
	Високий рівень	Середній рівень	Низький рівень	Високий рівень	Середній рівень	Низький рівень
Частота виявлення негативних проявів	26	56	18	32	54	14
Різновиди негативної поведінки	23	57	20	24	54	22
Ускладнення стосунків з дорослими та однолітками	28	56	16	18	68	14

Аналізуючи метод бесіди з вихователями, ми з'ясували, що вихователі добре розуміють поняття „негативізм поведінки” та „негативні прояви у поведінці дошкільників”; зазначають, що у садочку є діти з негативними проявами поведінки. Усі опитані вихователі відповіли, що здійснюють корекційно-виховну роботу з дітьми, які мають негативні прояви поведінки, при цьому попередньо радяться з психологом. Опитані вихователі зазначили такі форми профілактики негативних проявів у поведінці дошкільників, які використовують в своїй роботі: індивідуальні бесіди, спостереження, дидактичні ігри, ігри-драматизації, консультації для батьків та інші. 70% вихователів відповіли, що співпрацюють з психологом ДНЗ щодо корекції негативних проявів у поведінці дошкільників, часто радяться з ним. 90% респондентів зазначили, що співпрацюють з батьками дошкільників щодо корекції негативних проявів, зумовлених кризами психовікового розвитку і корекційно-виховна робота з дітьми, що мають негативні прояви, зумовленими кризами психовікового розвитку, відображається у їх місячних

і річних планах.

Узагальнені результати констатувального етапу дослідження, сформованості професійної компетентності вихователів щодо попередження негативних проявів у поведінці дошкільників.

Таблиця 2.2

Результати сформованості професійної компетентності вихователів щодо попередження негативних проявів у поведінці дошкільників, що зумовлені кризами їх психовікового розвитку

Критерії та показники:	Кількісні показники %		
	Рівні компетентності		
	Високий	Середній	Низький
Розуміння суті та основних відмінностей криз трьох та семи років, як чинників формування негативних проявів у поведінці дошкільників	19	76	5
Вибір дорослим педагогічно доцільного реагування у відповідь на негативні прояви поведінки дошкільника	9	73	18
Адекватна стратегія корекційно-виховної роботи з дітьми в період криз їх психовікового розвитку.	10	69	21

Таким чином, ми з'ясували, що вихователі ЗДО «Лісова казка» проводять роботу щодо попередження і подолання негативних проявів у поведінці дошкільників. Вихователі не чітко розуміють сутність та особливості психовікових криз дітей в дошкільні роки. Співпрацюють з

психологом закладу та батьками дошкільнят з поліпшення їх протікання та запобігання негативній поведінці, з ними пов'язаними.

Роботу з попередження та подолання такої поведінки, вихователі відображають в перспективному плануванні навчально-виховної роботи. Педагоги вважають здійснювану ними профілактичну діяльність є кризові етапи у дітей не завжди результативною та пов'язують це з об'єктивними і суб'єктивними чинниками.

2.3. Рекомендована система роботи з вдосконалення педагогічних умов попередження і подолання негативних проявів у поведінці дошкільників, що зумовлені кризами їх психовікового розвитку

Рекомендована система роботи включала розробку програми, націленої на запобігання деструктивної поведінки дошкільників у кризові періоди їх розвитку.

Завдання, які допоможе реалізувати рекомендована система роботи:

1. Для дошкільників:

- 1) розвиток емоційної та пізнавальної сфер дітей;
- 2) формування вмінь самоволодіння;
- 3) контроль власної негативної поведінки.

2. Для вихователів та батьків:

- 1) інформаційно-просвітницькі заходи для вихователів та батьків про особливості превенції негативної поведінки дошкільників та їх особливостей у кризові періоди;
- 2) вчити дорослих педагогічно доцільному реагуванню на таку поведінку дітей;

Система роботи включала *цикли занять для дітей* раннього і старшого дошкільного віку. Вони передбачали корегувальні заходи у кризові періоди розвитку, *семінар-практикум для вихователів та методичні рекомендації для вихователів і батьків*.

Цикл занять для дітей раннього віку (Додаток Ж) :

1. Адаптивні заняття забезпечували знайомство дорослого з дітьми та згуртування з групою;

Мета заняття: адаптація дошкільняти до соціального кола; формування у малюка почуття групової приналежності.

2. Навчальні заняття забезпечували психокорекцію негативних емоційно-поведінкових станів;

Мета заняття: коригувати негативні емоційно-поведінкові стани; знайомство дітей з методами саморегуляції.

3. Підсумкове заняття для повторного обстеження повторних порушень поведінки.

Мета заняття: обстежити рівні проявів порушень поведінки; розвивати почуття єдності, згуртованості.

Цикл занять для дітей старшого дошкільного віку (Додаток 3):

1. *Адаптивне заняття* націлене на визначення адаптованості дітей в групі; взаємодію дорослого з дітьми на початку спілкування, моніторинг негативної поведінки.

Мета заняття: адаптація старших дошкільників до нових умов та знайомих; діагностика їх негативної поведінки.

2. *Навчальні заняття*, де відбувається, на основі заходів психічного розвитку старших дошкільників, їх навчання навичкам регулювання власної поведінки;

Мета заняття: розвиток адаптаційних навичок дітей з поведінковими відхиленнями; їх психічний розвиток.

3. *Психокорекційні заняття*, де здійснюється корекція негативної поведінки.

Мета заняття: розвивати навички володіння власними емоціями та проявами негативної поведінки; виховання навичок спільної діяльності.

4. *Підсумкове заняття* з повторним обстеженням проявів порушень поведінки.

5. *Мета заняття:* розвиваючи почуття єдності, згуртованості дітей у колективі, обстежити вияви порушень поведінки старших дошкільників.

Стала структура занять передбачала реалізацію таких етапів:

1. Вступна бесіда, як рефлексія попереднього заняття, м'язова релаксація.

2. Основна частина, яка об'єднує ігри і вправи для:

- а) виховання соціально доцільних способів вираження емоційних реакцій і почуттів, як позитивних так і негативних;
- б) формування почуттів групової приналежності;
- в) корегування негативних емоційно-поведінкових проявів;
- г) навчання адекватним способам адекватного емоційного реагування.

Методи і прийоми основної частини заняття: розігрування етюдів, ігор-інсценівок; слухання розповідей та їх обговорення.

3. Зняття психоемоційного напруження (психотехнічні вправи та ігри).

4. Заключний етап, як рефлексія заняття.

Для педагогів застосували **семінар-практикум** «*Запобігання негативній поведінці у кризові етапи розвитку*».

Мета: інформування вихователів щодо профілактики негативної поведінки дошкільників у кризові періоди розвитку; вчити обирати педагогічно доцільну поведінку у ситуаціях такої поведінки дошкільників та вирішувати проблемні поведінкові ситуації.

Семінар-практикум складався з двох частин: *теоретичної та практичної* і методичних рекомендацій фахівцям ЗДО; практичних рекомендацій батькам.

До кожного питання семінару-практикуму були відібрані інформаційні блоки:

Перший блок: інформація про сутність криз трьох та семи років, як чинників формування негативної поведінки у дошкільників;

Другий блок: інформація про педагогічно доцільне реагування дорослого на негативну поведінку дітей.

У межах теоретичної частини задіюються: лекція на тему: «Кризи трьох та семи років» та бесіда на тему: «Як реагувати на негативні прояви» (Додаток К).

У практичній частині семінару-практикуму може здійснюватися розгляд проблемних ситуацій (Додаток Л) та їх обговорення з психолого-педагогічними коментарями і висновками.

Методичні рекомендації для фахівців ЗДО та практичні рекомендації для батьків дошкільників щодо превенції їх негативної поведінки у кризові періоди розвитку (Додаток Є).

Обговорення проблемних ситуацій відбувалось за таким алгоритмом:

1. Окреслення сутності проблеми, яка має місце в озвученій ситуації;
2. Прогнозування можливих чинників, що її зумовили;
3. Пропозиція способів оперативного реагування дорослого у відповідь на негативну поведінку дошкільника;
4. Прогнозування перспектив у вихованні дитини з означеною негативною поведінкою.

Практичні рекомендації фахівцям ЗДО з профілактики негативної поведінки у дошкільників у кризові психовікові періоди:

1. У роботі вихователю враховувати індивідуальні особливості дитини, виявляти уважність до її внутрішнього світу і турботу.
2. У взаємодії з дитиною, діагностиці проблемної поведінки та її чинників, враховувати психовікові особливості дітей, їх потенційні можливості для корекції негативних кризових змін.
3. Педагогу враховувати рівень розвитку та вихованості дитини і відповідно до цього диференціювати методи педагогічного впливу на проблемну дитину та її негативний поведінковий прояв.
4. Дотримуватися демократичного стилю спілкування педагога з дітьми. У проблемній ситуації вихователь має стати на місце дитини, щоб побачити і відчувати негативну соціальну си емоційну ситуацію з позиції дошкільника. Утримуватись від зверхнього ставлення, демонстрації неприйняття, публічного осуду.
5. Бути для дитини другом, будувати довірливі стосунки з нею.
6. Давати дитині можливість висловити свою думку, вислуховувати її у цьому, розуміти і підтримувати.

7. Висуваючи вимоги до дитини, пам'ятати про їх доступність, посиленість та м'який контроль і коригування.

8. Висловлюючи зауваження до негативної поведінки дошкільника, робити це доброзичливо, спокійним тоном. Виразити при цьому впевненість у соціально виваженій, конструктивній поведінці дитини, яка буде обрана нею свідомо і правильно.

9. Пам'ятати, що лише за допомогою терпіння і толерантності можна очікувати від дошкільника довіри, прихильності та любові малюків.

10. Дуже обережно користувати таким виховним інструментом як покарання. Воно має бути домірним негативному проступу, не ображати дитини та не занижувати її самооцінки, не бути публічним.

11. Постійно працювати над формуванням у дітей культури спілкування з дорослими та ровесниками.

12. У корекції негативної поведінки постійно взаємодіяти з батьками малюків, адже більшість поведінкових порушень у дітей причинами мають недоліки сімейного виховання. Пам'ятати, що основами суспільного виховання є виховання дітей у сім'ї.

13. Вихователю постійно співпрацювати з методистом, психологом та колегами-вихователями в означених питаннях поведінкових порушень, їх чинників та особливостей.

Практичні рекомендації батькам з профілактики негативної поведінки у дошкільників у кризові психовікові періоди:

1. Бути уважними власної дитини, до її потреб. Відноситись до поведінкових проблем дитини як до нетрадиційного способу заявити нею про існуючі проблеми;

2. Вислуховувати свого малюка, використовуючи прийоми рефлексивного слухання;

3. Проводити більше часу із власною дитиною, пам'ятаючи про те, що це є ефективним способом демонстрації власної безумовної любові до неї;

4. Кожного дня говорити дитині, що її любите, оскільки це теж є ефективним способом демонстрації власної безумовної любові до неї;
5. Розвивати у дитини соціально-комунікативні навички і вміння, оскільки вони є психотехнічним підґрунтям формування її позитивного ставлення до інших людей;
6. Враховувати індивідуально-психологічні особливості дитини, її бажання і почуття. Це допоможе сформувати її самостійність, можливостей до самостійного адекватного вибору у складних ситуаціях;
7. Демонструвати повагу до дитини, застосовуючи прийоми безумовного прийняття і схвалення. Поважати навіть невдалі спроби дитини допомогти Вам;
8. Пам'ятати, про особистий приклад як спосіб виховувати у дитини конструктивні, соціально схвалювальні моделі поведінки. Діти вчаться на прикладі своїх батьків;
9. Не сварити та не принижувати дитину, виплескуючи на неї свої образи, невдачі, злість, за вчинені проступки. Не робити цього, коли вона знаходиться поруч. Намагатися разом проаналізувати й оцінити її вчинок;
10. Цікавитись проблемами дитини, багато читати додаткової літератури про негативні прояви, що є характерними для дитини в дошкільні роки. Намагатися зрозуміти їх особливості і чинники детермінації. Це допоможе у їх профілактиці, підвищить обізнаність з цих питань.
11. У вихованні власної дитини, постійно взаємодіяти з працівниками закладу дошкільної освіти, особливо у ситуаціях негативної поведінки;
12. Пам'ятати, що основа виховання закладається у родині, тому безумовна любов до дитини і її демонстрація сформує у дошкільника міцне переконання у тому, що його люблять.

Таким чином, в межах рекомендованої системи роботи запропоновані заняття з відповідними вправами та іграми для дошкільників; семінар-практикум для вихователів, що націлений на попередження і подолання поведінкових проблем дошкільників у кризові періоди; методичні

рекомендації вихователям і практичні рекомендації батькам з профілактики негативної поведінки дошкільників у кризові етапи їх псих вікового розвитку.

ВИСНОВКИ ДО ДРУГОГО РОЗДІЛУ

Внаслідок проведеного аналізу психолого-педагогічної літератури, ми розглянули педагогічні умови попередження і подолання негативних проявів поведінки дітей, а саме:

1. Розуміння суті та основних відмінностей криз трьох і семи років, як чинників формування негативних поведінкових проявів у дітей. З'ясували, що уявлення про особливості криз дає можливість дорослим допомогти дитині з найменшими втратами пережити психовікову кризу.

2. Вибір педагогічно доцільної поведінки дорослого у ситуаціях на негативних проявів поведінки дошкільників. Виявили, що вчасне виявлення негативної поведінки дошкільників та доцільне реагування педагогів і батьків, сприяє нормалізації поведінки дитини, її фізичного та емоційного стану.

3. Стратегія корекційно-виховної роботи з дітьми, що мають стійкі негативні прояви поведінки, зумовленими кризами психовікового розвитку.

З'ясували, що корекційно-виховна робота передбачає раннє виявлення негативних змін в поведінці дитини, що дає можливість також попередити їх подальший розвиток. Вона базується на результатах діагностики життєдіяльності дітей і є індивідуальною.

Здійснивши практичне вивчення стану профілактики негативних проявів у поведінці дошкільників, зумовлених кризами психовікового розвитку, ми змогли підтвердити зроблені у теоретичній частині роботи висновки.

У ході експерименту ми практично вивчили психолого-педагогічні умови здійснення профілактики негативних проявів у поведінці дошкільників, зумовлених кризами психовікового розвитку. Експериментальна робота проводилась у чотири етапи:

1. Підготовчий, який включав підбір і розробку діагностичного інструментарію для вивчення даної проблеми. Основними у переліку діагностичних методів є аналіз продуктів діяльності вихователів,

анкетування вихователів, інтерв'ю вихователів, бесіда з вихователями, спостереження за взаємодією вихователя з дітьми.

2. Констатувальний етап експерименту проходив у групах дітей раннього і старшого дошкільного віку на базі ЗДО «Лісова казка» село Кобижча. Експериментальна робота проводилась за двома напрямками: з дітьми дошкільного закладу та з вихователями. Напрямки роботи визначались інтегральними критеріями вивчення ефективності роботи щодо вдосконалення педагогічних умов попередження і подолання негативних проявів у поведінці дошкільників, що зумовлені кризами психовікового розвитку.

У роботі з дітьми таким інтегральним критерієм є - наявність та особливості вияву негативних проявів, який складають показники:

- 1) частота виявлення негативних проявів;
- 2) реакція дитини на втручання чи зауваження вихователя;
- 3) конструктивні стосунки з дорослими та однолітками.

У роботі з вихователями, критерієм є – професійна компетентність вихователів щодо попередження негативних проявів, що зумовлені кризами психовікового розвитку, який включає:

- 1) розуміння суті та основних відмінностей криз трьох та семи років, як чинників формування негативних проявів у поведінці дошкільників;
- 2) вибір педагогічно доцільної поведінки вихователя у ситуаціях на негативних проявів поведінки у дошкільників.

Нами розроблена рекомендована система роботи з дошкільниками та вихователями, яка націлена на попередження негативних проявів у поведінці дошкільників, зумовлених кризами психовікового розвитку.

ВИСНОВКИ

Внаслідок проведення дослідження ми прийшли до таких висновків за висунутими у дослідженні завданнями.

За першим завданням.

1. Окреслили та розкрили зміст основних понять дослідження: негативізм, дитячий негативізм, негативні прояви поведінки, профілактика, первинна, вторинна, третинна профілактика. Перераховані вище поняття тісно пов'язані між собою та складають своєрідний причинно-наслідковий ряд, що відображають ймовірні відповідні етапи у формуванні стійких відхилень поведінки.

Негативізм - опозиційна манера поведінки, що зазвичай спрямована проти авторитету або керівництва дорослого. Може наростати від пасивного опору до активної боротьби проти усталених законів та звичаїв.

Дитячий негативізм - немотивоване і нерозумне протистояння дитини впливу на неї оточуючих людей. Негативізм завжди свідчить про негаразди у стосунках між дорослими та дітьми.

Негативні прояви у поведінці дослідники визначають як спеціальний засіб, психологічний захист, що розглядається в медичній психології, коли йдеться про аномалії психічного розвитку.

Негативна поведінка -

Педагогічна профілактика – це формування конкретного морального почуття відповідальності шляхом комплексного цілеспрямованого впливу на свідомість, почуття, волю дітей з метою вироблення їх імунітету до негативних впливів оточуючого середовища.

2. Виділили типи педагогічної профілактики на основі врахування особливостей об'єкту профілактичного впливу: первинна, вторинна, третинна.

Первинна профілактика спрямована на розвиток умов у системі навчально-виховної дошкільної роботи. Метою їх є передусім – сприяння

здоров'ю, розвитку духовності та моралі, збереженню життя і попередження несприятливого впливу негативних явищ.

Вторинна профілактика (превентивна допомога і корекція) – вид психолого-педагогічної та медико-соціальної діяльності, що допомагає окремим суб'єктам – „групам ризику” (зменшення шкоди, спонукання до прояву самодопомоги тощо).

Третинна профілактика (адаптація, реабілітація, ресоціалізація) полягає в реконструкції соціокультурного оточення для різних категорій дітей і молоді, допомога у спілкуванні, працевлаштуванні та навчанні з метою відновлення втрачених соціальних зв'язків або адаптації в соціальній життєдіяльності.

Встановили, що на первинному і вторинному рівнях профілактики реалізуються заходи попередження проблемної поведінки дітей, на третинному рівні – заходи подолання.

За другим завданням.

1. Проаналізували найбільш поширені у дошкільному віці різновиди негативної поведінки дитини: істерики, негативізм, агресивність, неслухняність, страхи; їх активізацію у періоди психовікових криз (трьох і семи років) у дошкільників.

За третім завданням. Охарактеризували кризи психовікового розвитку у дітей дошкільного віку, як чинників негативних проявів у їх поведінці.

1. Науковці виділяють такі прояви кризи трьох років:

- негативізм – коли дитина відмовляється підкорятися вимогам дорослих;
- упертість – якщо дитина наполягає на власних вимогах та рішеннях;
- норовитість – демонстрація дитиною протесту щодо порядку, який існує вдома;
- свавілля – проявляється у прагненні відокремитись від дорослих;
- знецінення дорослих – не слухати думки дорослих;
- протест-бунт, - що виявляється у непримиримості до оточення;
- деспотизм, ревність – коли дитина прагне до влади.

2. Прояви психовікової кризи семи років науковці характеризують через низку таких негативних проявів у поведінці: манірність, дратівливість, неслухняність, впертість та інші.

За четвертим завданням. Здійснивши теоретико-методологічне обґрунтування виховання дітей дошкільного віку, в період крих їх психовікового розвитку трьох та семи років, ми визначили такі *педагогічні умови* попередження та подолання негативної поведінки дітей:

1. Розуміння педагогом і батьками суті та основних відмінностей криз трьох та семи років у формуванні негативних проявів;

2. Вибір дорослим педагогічно доцільної поведінки дорослого у відповідь на негативні прояви поведінки дошкільника;

3. Адекватна стратегія корекційно-виховної роботи з дітьми в період кризи їх психовікового розвитку.

За п'ятим завданням. Ми експериментально вивчили педагогічні умови негативної поведінки дошкільників, у кризові періоди психовікового розвитку, розробивши при цьому програму констатувального експерименту та дібравши для практичного вивчення відповідні діагностичні методи, а саме аналіз перспективних планів вихователів, анкетування та інтерв'ювання вихователів, бесіда з вихователями, спостереження за взаємодією вихователя та батьків з дітьми.

1. Щодо першої педагогічної умови, з'ясували, що вихователі мають знання щодо негативної поведінки дошкільників, класифікаціями її типів та засобами виховного впливу на дитину в кризові періоди їх психовікового розвитку, співпраці з батьками дошкільників з попередження і подолання відповідних поведінкових проблем.

2. Щодо другої педагогічної умови, нами було з'ясовано, що вихователі добре розуміють суть та основні відмінності криз трьох та семи років у дошкільників. Більшість педагогів зазначили, що криза трьох років завдає більше труднощів у вихованні дітей. Вихователі майже не звертаються за допомогою до психолога, щодо подолання негативних проявів. Педагоги

тісно взаємодіють з батьками, що і дає значні результати в роботі щодо подолання негативних проявів у поведінці дошкільників.

3. Щодо третьої педагогічної умови, ми з'ясували, що вихователями проводиться психолого-педагогічна профілактика негативних проявів поведінки у дошкільному віці у їхній групі, також вихователі зазначили, що зустрічаються з суб'єктивними та об'єктивними проблемами, здійснюючи профілактику негативізмів поведінки, а саме: відсутність інформації та відповідної літератури, нестача часу. Вихователі вважають, що психолого-педагогічну профілактику слід починати проводити у дошкільному віці, та, виявивши негативні прояви у дошкільників, намагаються їх запобігти. Виявили, що дорослі вважають свою поведінку педагогічно доцільною у відповідь на негативні прояви поведінки дошкільників. Вихователі займаються корекційно-виховною роботою з дітьми, використовуючи при цьому різні форми роботи.

4. Ми практично вивчили педагогічні умови здійснення профілактики негативних проявів у поведінці дошкільників, зумовлених кризами психовікового розвитку. З цією метою розробили програму констатувального експерименту, підготувавши і розробивши діагностичний інструментарій для вивчення даної проблеми. Основними у переліку діагностичних методів є аналіз перспективних планів роботи педагогів, анкетування, інтерв'ювання вихователів, бесіда з ними, спостереження за взаємодією вихователя з дітьми.

5. Констатувальний етап, експеримент проходив у двох групах дітей: раннього та старшого дошкільного віку на базі ЗДО «Лісова казка» село Кобижча. Вибірку склали діти раннього віку (20 осіб), з дітьми старшого віку (20 осіб) та вихователями (7 респондентів) даного освітнього закладу.

Експериментальна робота проводилась за двома напрямками: з молодшими і старшими дошкільниками та з вихователями. Інтегральними критеріями вивчення ефективності роботи з оптимізації педагогічних умов попередження і подолання негативної поведінки дошкільників в кризові

етапи у роботі з дітьми визначені - наявність та особливості вияву негативних проявів, що вивчався за такими *показниками*:

4. Частота виявлення негативних проявів;
5. Різновиди негативної поведінки;
6. Ускладнення стосунків з дорослими та однолітками.

В експериментальній роботі з вихователями, інтегральним критерієм є –компетентність вихователів щодо попередження негативних проявів, що зумовлені кризами психовікового розвитку, що вивчався за такими *показниками*:

- 4) Розуміння суті та основних відмінностей криз трьох та семи років, як чинників формування негативних проявів у поведінці дошкільників
- 5) Вибір дорослим педагогічно доцільного реагування у відповідь на негативні прояви поведінки дошкільника
- 6) Адекватна стратегія корекційно-виховної роботи з дітьми в період криз їх психовікового розвитку.

7. Розроблена нами за результатами констатувального експерименту рекомендована системи роботи передбачала три напрямки та включала семінар-практикум для вихователів «Запобігання негативних проявів», в межах якого передбачається поглиблення розуміння дорослими сутності та основних відмінностей криз трьох та семи років, їх впливу на формування поведінкових відхилень у дітей, вибір педагогічно доцільні стратегії корекційно-виховної роботи з дітьми, що мають стійкі негативні прояви у поведінці. Для вихователів і батьків розроблені методичні рекомендації.

Для дітей раннього і старшого дошкільного віку розроблений цикл занять, які націлені на корекцію негативних проявів у поведінці дошкільників в кризові психовікові етапи.

Проте, результати проведеного нами дослідження не вичерпують відповідей на всі питання, які стосуються проблеми виховання дошкільників

з негативною поведінкою у кризові періоди психовікового розвитку. Подальшого дослідження вимагають, зокрема, питання організації навчання і здійснення психічного та емоційного розвитку таких дітей.

Список використаних джерел

1. Бовть О. Організація корекційної роботи з агресивними дітьми. *Початкова школа*. 1997. № 7. С. 8 - 14
2. Болтівець С. І. Психолого-гігієнічна та психолого-профілактична робота як форми профілактики девіацій поведінки // *Практична психологія та соціальна робота*. 2005. № 12.
3. Вахнюк О. Замкнута дитина // *Психолог*. 2005. № 4 (148). січень. С. 14.
4. В захисту ребенка: О кризисе 3 лет // *Школьный психолог*. 2009. № 10. май. С. 26–29.
5. Кандиба Т. Криза трьох років // *Психолог*. 2003. № 46. грудень. С. 5.
6. Колесіна Т. Є. Особливості виховання дітей старшого дошкільного віку, схильних до негативних проявів у поведінці : автореферат. дис. ... канд. пед. наук / Колесіна Т. Є. К., 1997. 157 с.
7. Кононко О. Дитяча агресія: специфіка, причини виникнення, виховання уміння її долати. «Нова педагогічна думка»:науково-методичний журнал. №3 (99). Рівне: Рівненський обласний інститут післядипломної освіти, 2019. –с.80 – 86.
8. Кульчицька О. І. Психологічні особливості дітей дошкільного віку // *Обдарована дитина*. 2004. № 7. С. 14–25.
9. Ляшук Л. Агресивна дитина // *Психолог*. 2008. № 30–32. серпень. С. 3–4.
10. Максимова Н. Ю. Основи дитячої патопсихології / Н. Ю. Максимова, К. Л. Мілютіна, В. М. Піскун. К. : Главник, 2008. 160 с.
11. Маценко Ж. Від 3 до 7. Психологічні характеристики дошкільників // *Психолог*. 2003. № 9. березень. С. 2–5.
12. Матвійчук В. С. Програма корекційно-розвиваючої роботи з розвитку особистісно-емоційної сфери та попередження афективних проявів поведінки у дошкільників. *Практична психологія і соціальна робота*. 2003. № 2–3. С. 41–57.

13. Мойзріст О. Дитяча істерика: чому виникає і як подолати? *Практичний психолог: дитячий садок*. 2015. № 11. С. 31–35.
14. Музика О. Творити чи витворяти, або Про непусті дитячі пустощі. *Практичний психолог: дитячий садок*. 2018. № 1. С. 27–30.
15. Омельченко Я. Психологічна допомога дітям з тривожними станами / Я. Омельченко, З. Кісарчук // *Бібліотека "Шкільного світу"*. 2008. № 10. 108 с.
16. Онищенко Н. П. Девіантна поведінка молодших школярів як психолого-педагогічна проблема. *Вісник Львівського національного університету імені Івана Франка. Серія "Педагогіка"*. 2002. Вип. 16. Ч. 1. С. 137 - 150.
17. Оржеховська В. М. Профілактика девіантної поведінки неповнолітніх : навч. посібник / В. М. Оржеховська, Т. Є. Федорченко. Черкаси : Вид. "Чабаненко Ю.", 2008. 376 с.
18. Оржеховська В. М. Превентивна педагогіка : навч. посібник. Черкаси : Вид. "Чабаненко Ю.", 2007. 284 с.
19. Осадько О. Пам'ятки щодо подолання дитячих проблем // *Психолог*. – 2004. – № 35. – серпень. – С. 25–28.
20. Павленків Р. В. Дитяча психологія / Р. В. Павленків, О. П. Цигипало. – К., 2008.
21. Пихтіна Н. П. Профілактика негативних проявів у поведінці дітей: навч. посіб. Ніжин: НДУ ім. М. Гоголя, 2012. 376 с.
22. Пихтіна Н.П. Відхилення в поведінці дітей дошкільного віку: характеристика, чинники виникнення та стратегія усунення / Соціально-моральний розвиток і виховання дитини дошкільного віку. Колективна монографія (за загальною редакцією О.Кононко). Ніжин: НДУ ім.. М.Гоголя, 2020. 287 с.
23. Пихтіна Н. П., Кононко О.Л. Від недисциплінованості до дисциплінованості дошкільника: діагностика відхилення та оптимізація виховного процесу / Соціально-моральне виховання дошкільника: дослідно-технологічні аспекти. Колективний навчально-

методичний посібник (За загальною редакцією Кононко О.Л.). Ніжин: НДУ ім. М.Гоголя, 2020. 415 с.

24. Поліщук В. М. Криза 7 років: феноменологія, проблеми : навч. посібник для студентів вузів. Суми : Університетська книга, 2005. 118 с.
25. Поніманська Т. І., Дичківська І. М., Козлюк О. А., Кузьмук Л. І. Соціальний розвиток дитини: старший дошкільний вік. 2-ге вид. Київ: Генеза, 2014. 88 с.
26. Потапова О. В., Федорченко Т. Є. Рання профілактика девіантної поведінки молодших школярів: навч.-метод. посіб. Запоріжжя: ПП «Тандем». 236 с.
27. Реморенко К. Шестирічка: Вікова криза сьомого року // *Дитячий садок*. 2004. № 20. травень. С. 2.
28. Сарапулова Є. Дитина вередує. Чому? *Дошкільне виховання*. 2001. № 2. С. 17–19.
29. Сіткар В. І. Пустощі як супутник дитинства та форма субкультури: погляди психолога. *Практична психологія та соціальна робота*. 2012. № 9. С. 11–14.
30. Словник основних термінів з превентивного виховання / [за ред. доктора пед. наук, професора В. М. Оржеховської]. Тернопіль : Тернопіль-граф, 2007. 198 с.
31. Сучасний тлумачний психологічний словник / [за ред. В. Б. Шапар]. – Харків : Прапор, 2007. – 240 с.
32. Смарцер А. П. Превентивная педагогика: методология, теория, методика / А. П. Смарцер, Е. М. Рангелова. Минск : БГУ, 2008. 263 с.
33. Терещенко Л. Уперта дитина: тонкощі взаємодії. *Практичний психолог: дитячий садок*. 2016. № 6. С. 13–19.
34. Туркот Т. Агресивна поведінка: виявити, запобігти, допомогти. *Дошкільне виховання*. 2016. № 12. С. 6–9.
35. Хромова О. Як зрозуміти дитину? // *Початкова школа*. 2005.

36. Федорченко Т.Є., Потапова М.Н. Рання профілактика девіантної поведінки молодших школярів. Запоріжжя, 2008.

ДОДАТКИ

Додаток А

Бесіда з вихователем

(допоміжний метод)

Врахування вимог Базової програми, щодо попередження негативних проявів у поведінці дошкільників.

1. За якою програмою зараз здійснюється виховання у дошкільних навчальних закладах?
2. Чи дотримуєтесь Ви вимог чинної програми, за якою працюєте в освітньому закладі у плануванні своєї роботи з дітьми, щодо попередження негативних проявів у поведінці дошкільників?
4. Чи носить Ваша робота (щодо попередження негативних проявів у поведінці дошкільників) інноваційний характер,? Якщо так, то що саме Ви застосовуєте?
5. Чи радитесь Ви з методистом дитячого садка під час планування перспективного плану?
6. Чи є, на Вашу думку, результативною Ваша робота, щодо попередження негативних проявів у поведінці?

Інтерв'ю для вихователів

(як основний метод)

Вивчення розуміння суті та основних відмінностей криз трьох та семи років як чинників формування негативних проявів у поведінці дошкільників.

1. Що у Вашому розумінні означає термін „психовікові кризи”?
2. Чи знаєте Ви, у скільки років бувають психовікові кризи у дітей дошкільного віку?
3. Якими симптомами може супроводжуватись поведінка дитини під час кризи трьох років?
4. Як Ви розумієте такий симптом вікової кризи, як негативізм, якими ознаками він супроводжується?
5. Яка з психовікових криз супроводжується формуванням у дитини психологічного новоутворення - „Я сам”.
6. Чи знаєте Ви, якими симптомами супроводжується поведінка дитини під час кризи семи років?
7. Що, на Вашу думку, є відмінного у кризах трьох та семи років?
8. Чи виникають на етапі криз психовікового розвитку дитини негативні прояви у поведінці?
9. Які на, Вашу думку, з них є найбільш поширені?
10. Які негативні прояви найскладніше корегувати?
11. Як Ви реагуєте на негативні прояви у дошкільників, які зумовлені кризами психовікового розвитку?
12. Чи обізнані з кризами психовікового розвитку батьки дітей, що відвідають Вашу групу?
13. Яка криза зумовлює більше труднощів у вихованні дитини? Чому?
14. Якої допомоги у вихованні дитини, на Вашу думку, потребують батьки в період криз трьох та семи років?

Анкета для вихователів***Вивчення педагогічно доцільної поведінки вихователя у відповідь на негативні прояви поведінки***

Шановні вихователі, просимо Вас відповісти на питання анкети. Ваші відповіді допоможуть нам у дослідженні актуальної проблеми: «Особливості профілактики негативних проявів у дошкільників, зумовлених кризами психовікового розвитку». Дякуємо за допомогу!

I.

- 1.1 Ваш вік.
- 1.2 Ваша освіта.
- 1.3 Який педагогічний стаж маєте?
- 1.4 Ваше місце роботи, посада?
- 1.5 У якій групі ДНЗ Ви працюєте?

II.

2.1 Як Ви розумієте суть поняття „негативні прояви у поведінці”? _____

2.2 Чи є у Вашій групі діти, схильні до негативних проявів у поведінці?

- А)так,
- Б)ні,
- В)можливо.

2.3 Чим на Вашу думку зумовлені негативні прояви у їх поведінці?

- А)дефіцитом уваги з боку дорослих,
- Б)неправильним вихованням у сім'ї,
- В)кризами психовікового розвитку,
- Г)несприятливою адаптацією до дитини ЗДО,

Д)Ваш варіант.

2.4 З якими групами негативних проявів у поведінці дітей найчастіше доводилося Вам зустрічатись, працюючи в дитячому садку?

А)негативними проявами поведінки, зумовленими дефіцитом уваги,
Б) негативними проявами поведінки, зумовленими неправильним вихованням у сім'ї,

В) негативними проявами поведінки, зумовленими кризами психовікового розвитку,

Г) негативними проявами поведінки, зумовленими несприятливою адаптацією до ЗДО,

Д) Ваш варіант.

2.5 Назвіть найбільш поширені негативні прояви у поведінці дітей, зумовленими кризами психовікового розвитку:

III.

3.1 Що Ви розумієте під психолого-педагогічною профілактикою негативних проявів у поведінці дошкільників? _____

3.2 Чи вважаєте за доцільне починати проводити психолого-педагогічну профілактику негативних проявів поведінки у дошкільному віці?

А)так,

Б)ні,

В)частково.

3.3 Чи проводиться така робота у Вашій групі?

А)так,

- Б)ні,
- В)іноді.

3.4 Як Ви реагуєте на негативні прояви у дошкільників Вашої групи?

- А)намагаюсь запобігти їх виникнення,
- Б)раджуся з психологом,
- В)вважаю, що цим повинні займатися батьки,
- Г)шукаю відповіді на питання самостійно,
- Д)звертаюсь за допомогою до колеги-вихователя,
- Ж)Ваш варіант.

3.5 З якими об'єктивними проблемами Ви зустрічаєтесь, здійснюючи профілактику негативізмів поведінки?

- А)відсутність інформації та відповідної літератури,
- Б)небажання батьків співпрацювати,
- В)недостатня підтримка з боку інших фахівців ЗДО (медика, методиста, психолога),
- Г)недостатність знань про негативні прояви і їх чинники;
- Д)недостатність знань про зміст, форми, методи профілактики;
- Е)Ваш варіант.

3.6 З якими суб'єктивними проблемами Ви зустрічаєтесь, здійснюючи профілактику негативізмів поведінки?

- А)нестача часу,
- Б)недостатність практичної готовності,
- В)недостатня компетентність,
- Г)ваш варіант.

3.7 Чи потребують, на Вашу думку, інформаційної та практичної допомоги батьки у вихованні власних дітей в період криз психовікового розвитку? Якої?

- А) не потребують,
- Б) інформаційної,
- В) практичної.

3.8 Чи надаєте практичну допомогу батькам у вихованні дітей з негативними проявами поведінки.

- А) так,
- Б) ні,
- В) іноді.

3.9 З якими проблемами найчастіше звертаються до Вас батьки?

3.10 Чи вважаєте власну допомогу батькам професійною?

- А) так,
- Б) частково.

3.11 Чи є, на Ваш погляд, педагогічно доцільною Ваша поведінка у відповідь на негативні прояви поведінки дошкільників?

- А) так,
- Б) ні,
- В) частково результативна.

Спостереження №1.

Програма спостереження за вибором педагогічно доцільної поведінки вихователя у відповідь на негативні прояви поведінки дошкільників (допоміжний метод).

Мета спостереження: дослідити вибір вихователем педагогічно доцільної поведінки у відповідь на негативні прояви поведінки.

Суб'єкт спостереження: експериментатор.

Об'єкти спостереження: вихователь і дошкільники.

Предмет спостереження: реагування вихователя на негативні прояви у поведінці дошкільників.

Мета спостереження: дослідити вибір вихователем педагогічно доцільної поведінки у відповідь на негативні прояви поведінки.

Завдання спостереження:

1. Визначити найбільш поширені форми вияву негативних проявів у дошкільників.
2. З'ясувати можливі чинники вияву негативних проявів.
3. Виявити педагогічно доцільну реакцію вихователя на негативні прояви.

Форма фіксації: протокол (бланк).

Вид спостереження: цілеспрямоване, вибіркове, зовнішнє, усвідомлене, не стандартизоване.

Бланк спостереження №1

Види діяльності до яких залучаються дошкільники протягом дня	Реагування вихователя у відповідь на негативні прояви	Форми вияву негативних проявів	Можливі чинники	Педагогічна реакція вихователя на негативні прояви
	I половина дня	Прихід дитини до дитячого садка		
	Сніданок			
	Прогулянка			
	Обід			
II половина дня	Ігрова діяльність			
	Творча діяльність			
	Прихід батьків			

Спостереження №2

Програма спостереження за стратегією корекційно-виховної роботи за дітьми, що мають стійкі негативні прояви, зумовленими кризами психовікового розвитку. основний метод)

Мета спостереження: визначити стратегії корекційно-виховної роботи за дітьми, що мають стійкі негативні прояви у поведінці, зумовлені кризами психовікового розвитку.

Суб'єкт спостереження: експериментатор.

Об'єкти спостереження: вихователь і дошкільники.

Предмет спостереження: взаємодія вихователя і дітей, під час корекційно-виховної роботи з дітьми, що мають стійкі негативні прояви, зумовленими кризами психовікового розвитку.

Завдання спостереження:

1. Виявити мету і завдання використаних стратегій вихователем.
2. З'ясувати зміст стратегій взаємодії вихователя з дітьми.
3. Визначити особливості взаємодії вихователя з дошкільниками та батьками.

Форма фіксації: протокол (бланк).

Вид спостереження: стандартизоване, цілеспрямоване, вибіркоче, зовнішнє, усвідомлене.

Бланк спостереження №2

Взаємодія вихователя	Види діяльності до яких залучаються дошкільники протягом дня	Мета і завдання стратегії	Зміст стратегії	Особливості взаємодії вихователів з дітьми та їх батьками		Очікувані результати
				Взаємодія вихователя з батьками	Взаємодія вихователя з дітьми	
I	Прихід дитини до дитячого садка					
	Заняття					
	Збирання на прогулянку					
	Прогулянка					
II	Ігрова діяльність					
	Творча діяльність					
	Прихід батьків					

Основний перелік питань для бесіди з вихователем

(допоміжний метод)

Вивчення стратегії корекційно-виховної роботи з дітьми, що мають стійкі негативні прояви, зумовленими кризами психовікового розвитку.

1. Розкрийте зміст понять „негативізм поведінки” та „негативні прояви у поведінці дошкільників”
2. Чи є у садочку діти, схильні до негативних проявів у поведінці?
3. Чи здійснюєте Ви корекційно-виховну роботу з дітьми, які мають негативні прояви поведінки?
4. У чому полягає сутність цієї роботи?
5. Які методи профілактики негативних проявів у поведінці дошкільників Ви використовуєте в своїй роботі?
6. Які форми роботи Ви застосовуєте під час корекції негативних проявів?
7. Чи співпрацюєте з психологом ЗДО щодо корекції негативних проявів у поведінці дошкільників?
8. Чи відображається корекційно-виховна робота з дітьми, що мають негативні прояви, зумовленими кризами психовікового розвитку, у Ваших місячних і річних планах?
9. Чи співпрацюєте з батьками дошкільників щодо корекції негативних проявів, зумовлених кризами психовікового розвитку.

Цикл занять для дітей раннього віку

Заняття 1

Звучить спокійна музика. У центрі зали лежить великий обруч, а на ньому - обручі трохи менше (по одному на кожну дитину).

Ведучий. Здрастуйте!

Проходьте, я рада вас бачити! Давайте підійдемо ближче і подивимося, на що схожа фігура в центрі зали.

А зараз нехай кожний з вас візьме по обручу. Віднесіть свій обруч туди, де ви хочете сидіти під час нашого заняття... Це буде ваше місце... Хто вже знайшов своє місце, нехай обійде навколо свого обруча!.. А зараз заплющте очі і спробуйте із заплющеними очима відійти від обруча і знову наблизитися до нього. Розплющте очі, подивіться уважно на свій обруч і визначте його середину...

Всі знайшли середину? А зараз сядьте в центр обруча. Чудово! У всіх вийшло?

Заплющте очі й спробуйте відчутти себе в обручі, як у себе вдома... Всі уявили коло своїм будиночком? Розкажіть, у кого який будиночок вийшов, на що він схожий, де знаходиться.

Дуже добре! Подумайте, як можна ваш будиночок прикрасити. Підійдіть до столів і візьміть те, що я приготувала для прикрашання ваших будинків. Ви повинні прикрашати свій будиночок, починаючи з центра. На це я даю вам 10 хвилин. Коли почуєте звук дзвіночка, ваша робота повинна бути закінчена.

Поки діти прикрашають свій будинок, дорослий прив'язує до кожного обруча по клубку ниток.

Лунає дзвоник.

Ведучий. А зараз візьміть клубочок і, розмотуючи його, з'єднайте свій будиночок з будь-яким іншим будиночком потім - з великим обручем, який лежить у центрі, і повертайтеся знову до свого будинку.

Давайте вигадасмо, як можна оформити обруч у центрі. Хай кожен покладе в нього щось зі свого будиночка. А всередину ми поставимо свічку, щоб цей будинок був теплим і живим... Чудово! Тепер давайте встанемо на стільчики і подивимося, що у нас вийшло. У кожного з нас є свій будиночок, від кожного будиночка йдуть дороги до інших будинків, і від усіх будиночків йдуть дороги в один великий будинок. А великий будинок складається з безлічі різних шматочків. Кожний з вас поклав туди щось своє, значить, у всіх нас є один великий спільний дім, де всі можуть жити разом. Давайте станемо навколо великого будинку й подякуємо одне-одному за відмінну роботу. Я візьму в руки вічку, ми передаватимемо її одне одному і говоритимемо при цьому своїм сусідам добрі слова.

Спасибі, Сашко, мені було дуже приємно з тобою працювати, будувати цей дім!

Дитина, чиє ім'я було названо, передає свічку зі словами подяки своєму сусіду, і так до завершення кола.

Ведучий. А зараз настав час прощатися. До побачення!

Заняття 2

Звучить спокійна музика, діти проходять у залу.

Ведучий. Здрастуйте! Проходьте, будь ласка.

Давайте сядемо навколо обруча й візьмемося за руки. У нас вийшли два кола: одне всередині - це обруч, а інше зовні - це ми з вами. Пропоную вам привітатися зі мною й одне з одним. Але вітатися ми з вами будемо не словами, а з допомогою рук.

Заплющте очі. Зараз я доторкнуся до того, хто сидить праворуч від мене, він прийме моє вітання і таким самим чином доторкнеться до свого сусіда, передаючи привіт йому, і так далі, поки моє вітання знову до мене не повернеться, тільки вже з іншого боку.

Чудово! А зараз ми з вами вже розплющили очі й будемо жестами передавати одне одному воду, квітку, метелика... Давайте тепер підключимо

наше дихання і передамо одне одному «змію». Для цього треба глибоко зітхнути, набрати повітря, повернути дві руки, долонями вгору до свого сусіда ліворуч (змінюємо напрям) і видувати повітря в його сторону на звук [сі... Дуже добре. Тепер погладимо щічку свого сусіда теплим, ніжним вітерцем. Складемо губки трубочкою і плавно видихнемо повітря. Здорово!

А зараз давайте подивимося на обруч, навколо якого ми сидимо. На що він схожий?..

Подивіться, на столі лежать мотузки (канати) різних кольорів. Зараз той, кого я назву (можна звати дітей парами), візьме мотузку і покладе його біля великого обруча так, щоб вийшли ніби пелюстки. Коли це зроблять усі у нас вийде квітка з різноколір-ними пелюстками. Першим свій канат кластиме Денис, потім піде наступний.

Як ви думаєте, що у нас вийшло? Давайте «розфарбуємо» пелюстки. Візьміть матеріали, які я вам приготувала, і заповніть ними простір усередині своєї пелюстки. Діти виконують завдання, а дорослий викладає на килимі ще одне коло з каната. Коло повинне бути таким, щоб усередині нього змогли розміститися всі діти групи.

Ведучий. Закінчуйте роботу. Давайте встанемо на стільці й помилуємося на те, що у нас із вами вийшло. Яка краса!

А зараз я пропоную вам сісти всередину кола, яке я виклала з мотузка. Уявіть собі, що це будинок, де всі можуть знайти собі місце. Присуньтеся ближче одне до одного так, щоб відчувати тепло своїх сусідів. Заплющте очі. Той, до кого я доторкнуся, може розплющити очі й вийти з кола. Хто відчує, що його сусід йде, також може розплющити очі, підвестися й піти... На цьому наше заняття закінчується.

До побачення.

Заняття 3

Діти сидять на стільчиках в колі.

Ведучий. Здрастуйте! Я рада вас бачити!

Давайте почнемо наше сьогоднішнє заняття з гри «Луна».

Ведучий. Той, хто сидить праворуч від мене, називає своє ім'я і промовляє його в долоні, як у гучномовець, ось так: «Ва-силь, Ва-силь», - а ми дружно, як луна, за ним повторюємо. Потім своє ім'я промовляє Василева сусідка Іринка, а ми знову повторюємо. Таким чином усі по черзі назвуть своє ім'я.

Тепер, коли ми з вами промовили наші імена, я заспіваю пісеньку про те, як я рада вас бачити (*«Я дуже рада, що Сергійко в групі є...»*). В руках я тримаю клубочок. Коли я почну співати, то віддам його тому, про кого заспіваю. Хто клубочок одержує, обмотує нитку навколо пальця і передає його наступному, тому, хто сидить праворуч від нього. Коли моя пісенька закінчиться, ми з вами будемо з'єднані однією ниточкою. Я розпочинаю...

- Чудово!

Клубочок до мене повернувся. А зараз давайте всі разом підніmemo руки вгору, опустимо їх вниз, покладемо на коліна. Старайтеся все робити одночасно, адже, якщо хтось забариться, наше коло руйнуватиметься. А зараз акуратно покладемо ниточку, яка нас поєднує, на підлогу.

Наша наступна вправа називається «Сонячний зайчик».

Сонячний зайчик зазирнув тобі в очі. Заплющ їх. Він побіг далі по обличчю, ніжно погладь його долонями: на лобі, на носі, на роті, на щічках, на підборідді. Погладжуй його акуратно, щоб не злякати. Погладь голову, шию, руки, ноги... Він забрався на черевце, погладь його там. Сонячний зайчик любить і пестить тебе, а ти погладь його і подружися з ним.

Врятуй пташеня. Уявіть, що у вас в руках маленьке, безпорадне пташеня. Витягніть руки вперед долонями вгору. А зараз зігніть руки в ліктях і наблизьте їх до себе. Поволі, по одному пальчику, складіть долоні, заховайте в них пташеня, подихайте на нього, зігріваючи його своїм рівним, спокійним диханням. А зараз розкрийте долоні, і ви побачите, що ваше пташеня радісно злетіло. Посміхніться йому і не сумуйте. Воно ще прилетить до вас.

А зараз ми розділимося на пари і гратимемо в «Долоньки»

-Ладусі,ладусі!

Де були? У бабусі.

- Що їли? Кашку.

-Що пили? Бражку.

Тепер нехай діти сядуть одне навпроти одного, утворивши пари, і перехресне плещуть у долоні, промовляючи слова забавлянки.

У вас чудово виходить. А ви пам'ятаєте забавлянку «Сорока-ворона»?

Сорока-ворона кашу варила,

Сорока-ворона діток кормила.

Цьому дала, і цьому дала,

І цьому дала, і цьому дала.

А найменшому

З великої миски

Та великою ложкою..

Всіх нагодувала!

Діти сидять парами, промовляють слова забавлянки і по черзі масажують одне одному пальчики правої руки, починаючи з великого пальця і закінчуючи мізинцем, а наприкінці промовляння погладжують долоньки одне одному.

Ведучий. Чудово!

Цикл занять для дітей старшої групи

Заняття 1

1. Розминка. Гра «Море хвилюється»

Хід: діти ходять по колу, промовляючи слова, педагог за колом назначає дитину, яка зображує задуманий стан, а інші відгадують, кого і в якому емоційному стані було зображено.

2. Етюд «Шосте чуття»

Хід: діти відповідають на запитання педагога, які він записує.

- Який твій улюблений колір?
- Який твій улюблений день тижня?
- Яка твоя улюблена квітка?
- Яка твоя улюблена пора року?
- Чим найбільше подобається займатись?
- Яка улюблена тварина?
- Яке улюблене дерево?

3. Гра «Рукавички».

Хід: вихователь роздає рукавички з намальованим орнаментом на килимі. Діти повинні швидко узяти рукавичку та знайти її пару. Гра повторюється кілька разів.

4. **Розмалюй рукавичку.** Діти за допомогою трьох олівців розфарбовують однакові пари рукавичок.

5. Хвилинка відпочинку «Сонечко».

Хід: діти стають у коло, піднімають руки до сонечка, підводяться на носочки, тягнучись до нього, підставляють йому обличчя, насолоджуються теплими промінчиками. Сонечко дарує кожному по веселому сяючому зайчику.

Заняття 2

1. Вправа «Паровозик»

Хід: діти шикуються у колону і в такому положенні рухаються по колу, тримаючись за талію попередньої дитини, долаючи різні перешкоди.

- Проповзти під мостом;
- Обігнути «озеро»;
- Пробратись через «дрімучий ліс»;
- Виконати поворот.

2. Гра «Гості»

Хід: діти відповідають на питання: кого б ти запросив на свій День народження?

3. Етюд «Слухаємо себе»

Ауторелаксація. Діти зафарбовують картку в той колір, який на їх думку відповідає їх настрою сьогодні.

4. Гра «Дружба починається з посмішки»

Хід: діти беруться за руки в коло і, дивлячись сусіду в очі, дарують один одному посмішку.

Заняття 3

1. Вправа «Привіт, друже!»

Хід: діти по колу вітаються один з одним, називаючи ім'я сусіда, який у свою чергу відповідає на привітання і звертається до наступного. При повторному виконанні вправи до імені додають добрі побажання.

2. Вправа «Наші емоції»

Хід: вивчаємо з дітьми «Азбуку настрою» за піктограмами. Педагог показує великі зображення піктограм настрою, а діти розповідають, який стан вона виражає.

3. Словесна гра «Навпаки»

- Весело – сумно,
- Байдужий – щирий,
- Зло – добро,
- Усміхнений – похмурий,
- Сердитий – добрий,
- Радість – сум,
- Горе – щастя та ін.

4. Гра «Сонечко і хмаринка»

Врівноваження своїх почуттів. Психом'язове тренування.

Заняття 4

1. Вправа «Психологічний клімат»

Хід: пропонуємо дітям послухати, що вони відчують всередині себе: радість чи сум, спокій чи тривогу. Чому? Що з тобою трапилось сьогодні? Якого кольору ти уявляєш собі свій настрій?

2. Вправа «То весело, то сумно»

Хід: діти по колу закінчують речення, виражаючи свої почуття. Говорить той, у кого в руках «чарівний» іграшковий гномик, це сприяє кращій організації бесіди та спонукає дітей до ненав'язливої відповіді. (Мені весело (сумно), коли...)

3. Вправа «Дзеркало».

Хід: пропонуємо дітям промовити слово «добре» - голосно, пошепки, «про себе». Придумати варіанти речень зі словом «добре». Самонавіювання: коли ти прокинешся вранці і тобі не хотітиметься вставати, то уяви собі, що ти не на ліжку, а на великому білому кораблі. Навколо тебе хлюпочеться лагідне, тепле море, а вгорі світить яскраве сонечко. Тобі приємно, спокійно, радісно. А тоді встань, підійди до дзеркала, посміхнись собі і скажи комплімент.

4. Хвилинка відпочинку «Квіти».

Хід: діти уявляють себе квітами. Вони ростуть на сонячній лісовій галявині. Вони пишаються своєю чудовою квіткою, гарно пахнуть, підставляють її до сонця, хитаються від вітру, навколо них пурхають метелики, літають і дзижчать бджілки...

Доповідь вихователям «Кризи трьох та семи років»

Вікові кризи - неодмінна складова психологічного розвитку дитини, умова її переходу з однієї вікової сходинки на іншу. В кожному конкретному випадку вони перебігають по-різному - гостріше чи м'якше - і можуть викликати в дитячому організмі різні зміни, не завжди позитивні. Відтак постає низка питань. Як вчасно розпізнати в дитини симптоми вікових криз? Як слід поводитися дорослому, щоб не ускладнити процес розвитку кризи, щоб дитина вийшла з неї якомога безболісніше, з мінімальними психологічними та психосоматичними втратами? Як запобігти негативним наслідкам кризи? Пропонуємо педагогам поміркувати над цією проблемою.

Вікові кризи дитини - явище нормальне, проте далеко не безпечне. Якщо дорослий недопомагатиме малюкові в цей складний для нього час, не розумітиме його потреб, не знатиме фізіологічних особливостей розвитку, навіть легка форма кризи може перетворитися на важке психічне захворювання. Часто батьки і вихователі не вміють розпізнати симптомів кризи, вважають, що дитина просто невихована, розбещена. Тому вони дозволяють собі підвищувати на неї голос, застосовують фізичні методи покарання, не усвідомлюючи, що в такий спосіб лише погіршують ситуацію. А згодом це може призвести до різноманітних функціональних порушень нервової системи дитини: неврозів, неврастенії, вегето-судинної дистонії, функціональних розладів шлунково-кишкового тракту (по типу (дискінезії) тощо. Діагностика криз ускладнюється ще й тим, що вони не чітко визначені у віковому цензі, тобто можуть початися на півроку (а то й рік) раніше чи пізніше, ніж передбачається. Але в більшості випадків перші дві кризи в житті дитини припадають на період трьох та семи років.

Криза трьох років не обов'язково проявляється саме в три роки, іноді вона може розвинутися наприкінці періоду раннього дитинства.

Зарубіжні автори виділяють в кризових явищах негативні моменти: дитина відходить, відсторонюється від дорослого, рве соціальні зв'язки, що

об'єднували її з дорослим. Виготський Л.С. підкреслював, що це неправильна інтерпретація. Дитина намагається встановити нові, більш високі форми взаємин з оточуючими. Як вважав Ельконін Д.Б., криза 3-х років - це криза соціальних взаємин, а будь-яка криза стосунків є кризою виділення свого „Я”. Вперше більш-менш детально ця криза була описана Ельзою Келер у роботі „Про особистість трирічної дитини». Були виділені такі симптоми кризи:

1. *Негативізм* - негативна реакція, пов'язана зі ставленням людини до людини. Дитина взагалі відмовляється підкорятися певним вимогам дорослих. Негативізм не можна змішувати з неслухняністю.
2. *Упертість*. Це реакція на своє власне рішення. Впертість не варто змішувати з наполегливістю. Впертість полягає в тому, що дитина наполягає на своїй вимозі, на своєму рішенні. Тут відбувається виділення особистості і висувається вимога, щоб із цією особистістю рахувалися.
3. *Непокірність*. Схожа з негативізмом та впертістю, але має більш генералізований характер. Це протест проти порядків, які існують удома.
 4. *Свавілля*. Прагнення до емансипації від дорослого. Дитина хоче сама щось робити. Схоже на кризу 1-го року, але там дитина прагне до фізичної самостійності. Тут мова йде про більш глибокі речі - самостійність намірів, задуму.
 5. *Обезцінювання дорослого*. Дитина може сказати: „дурепа”.
 6. *Деспотизм*. Дитина виявляє деспотичну владу стосовно оточуючих і вишукує для цього велику кількість способів.

Ця криза протікає гостро в тих випадках, коли дорослі не помічають у дитини тенденцій до самостійності, коли намагаються будь-що зберегти попередній тип взаємин і стримують самостійність і активність дитини. Важлива проблема в цей період - контроль над агресивними почуттями дитини. Задача дорослих - спрямувати агресію таким чином, щоб вона не стала просто відкладеною, замаскованою чи заміщеною. Шкідливо надавати дитині повну волю, але не слід і обмежувати, пам'ятаючи пояснення К.Хорні: не самі по собі

фрустрації мають критичне значення, а та обстановка, у якій вони відбуваються. Фактично дитина може витримати дуже багато, якщо це відбувається на фоні любові і піклування. Завдання дорослих у тому, щоб допомогти дитині зрозуміти, що інколи бувають винні інші, інколи вона сама, а інколи почуття просто перебільшені. Пом'якшенню кризи може сприяти така педагогічна позиція, як надання дитині самостійності, організація різноманітної предметно-практичної та ігрової діяльності, спокійні реакції на дитячу поведінку.

Отже, криза трьох років обумовлена двома основними психологічними змінами в особистості дитини: усвідомленням свого "Я" та, як наслідок цього, бажанням виділитися в будь-який спосіб з-поміж людей, що її оточують.

Криза 7 років

У старшому дошкільному віці зростає критичність самооцінки. Дитина усвідомлює своє місце в системі соціуму: «Я ще маленький», «Я ще не все знаю» (порівняйте із заявою 3-річної дитини: «Я вже великий!»). Виникає прагнення до суспільно-значущої діяльності, якою є навчальна діяльність. Вона оцінюється, визначається важливою і необхідною, щоб стати таким, як дорослий. Дитина виявляє бажання стати учнем (Даня: «Щоб багато знати, як тато!»), одержувати завдання, виконання яких буде оцінювати вчитель.

Прагнення до суспільно-значущої діяльності і є початком нового (або кінцем минулого) психологічного віку. За Виготським Л.С., показником кризи і є намагання змінити стару соціальну позицію (дошкільника) на нову (школяра).

Криза семи років - це криза саморегуляції. Дитина починає регулювати свою поведінку правилами. Раніше поступливий, раптом починає пред'являти претензії на увагу до себе, поведінка стає химерною. З одного боку, в поведінці з'являється демонстративна наївність, яка сприймається оточуючими як нещирість. З іншого, здається зайве дорослим: пред'являє до оточуючих норми.

Перехідний період характеризується перебільшеними формами поведінки. Дитина не володіє своїми почуттями - не може стримувати, але і не вміє керувати ними. Справа в тому, що, втративши одні форми поведінки, дитина не придбала ще інші.

Базова потреба - повага. Будь-який молодший школяр висловлює претензію на пошану, на відношення до нього як до дорослого, на визнання його суверенітету. Якщо потреба в повазі не буде задоволена, то неможливо буде будувати відносини з цією людиною на основі розуміння.

Діти вчаться задовольняти свої фізичні та духовні потреби способами, прийнятними для них самих і тих, з ким вони спілкуються. Труднощі в засвоєнні нових норм і правил поведінки можуть викликати невиправдані самообмеження і зверх необхідний самоконтроль. Еріксон Е. каже, що діти в цей час «прагнуть швидше знайти такі форми поведінки, які допомогли б їм ввести свої бажання та інтереси в соціально-прийнятні рамки». Він висловив суть конфлікту формулою «ініціатива проти почуття провини». Заохочення самостійності дітей сприяє розвитку їх інтелекту та ініціативи. Якщо ж проявам незалежності часто супроводжують невдачі або дітей надмірно суворо карають за якісь провини, це може призвести до того, що почуття провини візьме гору над прагненням до самостійності та відповідальності.

На поведінку і розвиток дітей впливає стиль керівництва з боку дорослих: авторитарний, демократичний або анархічний. Діти краще відчують себе і успішніше розвиваються в умовах демократичного керівництва.

З моменту, коли дитина пішла в школу, його емоційний розвиток більше, ніж раніше, залежить від того досвіду, який він здобуває поза будинком. Страхи дитини відбивають сприйняття навколишнього світу, рамки якого тепер розширюються. Незрозумілі і вигадані страхи минулих років змінюються іншими, більш усвідомленими: візити до лікаря, природні явища, відносини між однолітками. Страх може приймати форму тривоги або занепокоєння,

У цьому віці з'являються домагання дітей на певне становище у системі ділових і особистісних взаємин класу. На емоційний стан дитини все більшою мірою починає впливати те, як складаються його відносини з товаришами, а не тільки успіхи в навчанні і відносини з вчителями. На момент приходу в школу

ставлення школярів один до одного регламентуються в основному нормами «дорослої» моралі, тобто успішністю в навчанні, виконанням вимог дорослих.

Виготський Л.С. бачить психологічний сенс кризи семи років у тому, що втративши безпосередність, дитина знаходить свободу в наявній ситуації. Цю волю йому дають довільність і опосередкованість його психічного життя. Дитина починає розуміти і усвідомлювати свої переживання, виникає «логіка почуттів». Крім того з'являється здатність до узагальнення власних переживань. Тільки тепер дитина, повністю віддаючи собі звіт, може сказати «це мені подобається, а це немає», не орієнтуючись на вподобання значущого дорослого. За рахунок залучення в шкільне життя, розширюється коло інтересів і соціальних контактів дитини; спілкування з дорослими і з однолітками стає довільним.

Головне психічне новоутворення, до якого приводить криза семи років - здатність і потреба в соціальному функціонуванні. Дитина прагне отримати певну соціальну позицію - позицію школяра.

Виготський Л.С. виділяє деякі особливості, що характеризують кризу семи років:

1) Переживання набувають сенсу (обурена дитина розуміє, що вона сердита), завдяки цьому у дитини виникають нові відносини до себе, які були неможливі до узагальнення переживань.

2) До кризи семи років вперше виникає узагальнення переживань, або афективний узагальнення, логіка почуттів. У дитини шкільного віку виникає узагальнення почуттів, тобто, якщо з ним багато разів траплялася якась ситуація, у нього виникає афективний освіту, характер якого так само відноситься до одиничного переживання або афекту, як поняття відноситься до одиничного сприйняття чи спогаду.

Характерною особливістю психоемоційної сфери дітей у віці 7-10 років є допитливість, живий інтерес до всього нового і яскравого. Ця риса поєднується з вираженим прагненням багато чому наслідувати, а іноді щось копіювати без досить критичного ставлення до об'єкту уваги, тому особистий приклад батьків,

їх прийоми морального і естетичного впливу на дитину мають виключно важливе виховне значення. Атмосфера дружелюбності, любові дорослих один до одного, взаємна повага і розуміння, чуйна готовність негайно прийти на допомогу тільки облагороджують дітей, сприяють формуванню у них самих добрих душевних якостей, розвивають світ їхніх почуттів, думок, поглядів в самому сприятливому напрямку.

Поганий приклад батьків може бути причиною формування у дитини байдужості до норм поведінки в громадських місцях, зневажливого і навіть грубого ставлення до старших, особам жіночої статі, товаришам. Якщо в сім'ї панує лицемірство й обман, постійні сварки та скандали, все це обов'язково накладе глибокий відбиток на психіку і поведінку дитини, може зробити його нервовохворих або людиною злим і жорстоким, грубим і деспотичним, брехливим і безпринципним.

Борг батьків - робити все можливе, щоб захистити вразливу психіку дитини від впливів, які глибоко травмують його незміцнілу нервову систему.

Великий моральний збиток наносить дитині прагнення дорослих підходити до дітей з іншої моральної міркою, ніж до себе. Іноді батьки при дітях вимовляють лайливі слова, здійснюють нечесні вчинки, але карають за подібні дії своєї дитини, вимагають від сина чи доньки акуратності і підтягнутості, а самі неохайні, недбалі. Лицемірне ставлення до дитини породжує в ньому почуття образи й озлоблення, сприяє формуванню такого жахливої якості, як брехливість.

Вони болісно реагують на обмеження почуття власної гідності, болісно важко переносять покарання, якщо вони несправедливі чи пов'язані з фізичним впливом. Тілесні покарання школярів абсолютно неприпустимі, так як вони глибоко ображають дітей, викликають бурхливий протест, можуть стати причиною нервового захворювання (заїкання, неврозу нав'язливих рухів, нетримання сечі).

Педагогічний досвід показує, що діти, які піддаються тілесним покаранням, ростуть полохливими і боязкими, похмурими і брехливими, проте

охоче вступають в бійку з однолітками, використовують будь-яку можливість образити менш сильних або молодших, проявляючи при цьому злостивість і запеклість.

Навіть так зване легке тілесне покарання (несильний ляпас чи удар) піддає психіку дитини жорстокого випробуванню через зіткнення в його душі протилежних почуттів - любові і ненависті - до близької людини.

Засоби заохочення можуть бути різними, але важливо використовувати їх розумно. Будь-яка крайність небажана: перехвалити дитину так само небезпечно, як і не помітити його старанності. Доречна похвала школяра за сумлінно виконане завдання, за проявлену ініціативу зміцнює його віру в свої сили і можливості, сприяє розвитку волі і самоствердження.

Додаток Ж

Перелік проблемних ситуацій:

1. Маленький Богданчик завжди із задоволенням ходив у гості. Але якось недільного ранку, почувши, що батьки разом із ним збираються відвідати бабусю, забастував і почав плакати. З ним не стали сперечатися, поступилися його бажанню залишитися вдома. Але замість того, щоб вгамуватися, малюк почав репетувати ще сильніше. Адже йому все-таки дуже хотілося піти до бабусі. Наступного разу батьки спробували переконати сина, але він знову зайшовся плачем, повторюючи: "Не піду, не хочу, йдіть без мене!". Поясніть причини такої поведінки дитини.
2. Андрій у дитячому садку зустрічаючись навіть з невеликими труднощами, губився і плакав. Якщо у нього не було стільця, він говорив: «А мені нема де сидіти» - і чекав, коли дадуть стільця. Якщо не міг застібнути сандалі і зав'язати шнурки, то простягав ноги і просив допомоги. Він був незграбний і не міг нічого робити. Які негативні прояви проявляються у поведінці хлопчика?
3. У кризові періоди досить яскраво проявляється подвійне ставлення до дитини з боку дорослих: з одного боку, дратує упертість 3-річного малюка, а з іншого лякає. Якою повинна бути тактика поведінки дорослого?

4. Коля (3 роки) заважає одноліткові Сашку гратися. Він забирає у нього іграшки. Одна вихователька каже йому, що він поганий і скупий хлопчик. Інша вихователька звертає увагу Колі на те, як добре грався Сашко. Потім вона порадила гратися разом, сказавши, що удвох буде веселіше. Проаналізуйте дії вихователів.

5. Петрик (7 років) грався з м'ячем у кімнаті і розбив вазу. Коли мама ввечері почала запитувати, хто це зробив, Петрик сказав, що це зробив його молодший брат. Мама почала докоряти синові, говорити, що він обманює. Назвіть причину Петрикового обману. Які помилки у вихованні сина були допущені мамою, що можна їй порадити?